

J. SILJO

TEUVO PAKKALA

KIRJAILIJAKUVA

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

TEUVO PAKKALA

TEUVO PAKKALA

KIRJAILIJAKUVA

TEHNYT

J. SILJO

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

**Kustannusosakeyhtiö Otavan
kirjapaino, Helsingissä, 1917**

I

Realistisen taidesuunnan päävoittoja on aistien herkentäminen. Missä nähdään ja kuullaan oikein, siinä myös tunnetaan oikein. Ja siinä myös tavaan ainoa kauneus.

Mutta syntykö näin taidetta määrätyn suunnan laskuun? Tuskin. Suurimmat realistit eivät ole olleet realismin ohjelman-suorittajia. Heidän tunteensa ei ole antautunut millekään '-ismille', ei edes sille, joka heidät ehkä on rohkaissut omaan vapauteensa.

Aistiherkkyys on johtanut Teuvo Pakkalankin hänen taiteellisiin voittoihinsa. Ja hän on nähtävästi ollut kyllin onnellinen, ollakseen tarvitsematta mitään vapautusta ulkoapäin: hän on syntynyt näkemään, kuulemaan ja tuntemaan todellisesti. Hänen yhdistelevä elämäntuntonsa on sitäpaitsi usein antanut havaintokyvyn hänelle uutena lahjana, sinä, jota sanotaan intuitsioksi, runoilijänäkömykseksi, ja joka käytellen todellisuuden kuvia vain vertauskuvina sisäisten ajatussarjojen palveluksessa voittaa 'turpeeseen sidotun' realismin.

Pakkala lähti kuitenkin siitä, mistä useimmat muutkin kertojamme: laatukuvanäkemyksestä. Hän liittyi välittömästi niihin virtauksiin, jotka Kiven elämäntyötä jatkaen alkoivat edelleen valloittaa maaseutua kirjallisuudellemme. Vaikka hänen erikoistehtävänsä olikin se, että hän joutui ensimmäisenä taiteellisesti merkitsemään tuota valloitusta esittäväälle kartalle suomalaisen kaupunkiyhteiskunnan, niin hän ei silti suinkaan edusta kaupunkilaisuutta nykyaikaisessa mielessä. Päinvastoin: hän on tuonut kirjallisuuteemme niin sanoakseni kaupungin maalaishengen. Hänen kaupunkiepiikallaan on pohjansa siinä aikakaudessa, jolloin kaupunkikin kuului luonnon piiriin, jolloin sekin saattoi synnyttää aisteiltaan terveen ja luonnostaan hyvän ihmisen.

Pakkalalla on juuret sekä kaupungissa¹ että maalla. Tämän voisi tajuta hänen kuvauksistaan, vaikkei tietäisikään, että jotkut hänen esi-isistään (m. m. isoisän isoisä, kirjallisuutemme historiassa tunnettu rovasti Johan Frosterus) ovat eläneet Kainuunmaassa ja että Pakkala itsekin on siellä jo koulu-poikana viettänyt kesiään. Siten on selitettävä hänen kotiseututunteensa, joka on yhtä varma ja elävä kuin kenenkään 80-luvun kirjailijan, sekä hänen kieli-ilonsa, jonka tulvehtiva runsaus todistaa heti hänet tuon nuorekkaan, suomalaisrakkaan ajan lapseksi. Hän tunsi hermoissaan ilmavirtojen kulun, joka oli samansuuntainen kuin hänen oman

¹ Hän on syntynyt Oulussa v. 1862.

luonteensa pyrintö, — senverran ja sillätavoin Pakkala on epäilemättä saanut 'vaikutteita' ajastaan alunpitäen —, ja hän ojensi kaupungin (vaikkei kaupunkilaisuuden) edustajana kätensä toisille, maaseudun kasvattamille kirjailija-yksilöille.

Mutta tämä aika ei ollut vain kotiseututunteen aikaa — se tunnehan oli herännyt jo pari vuosikymmentä ajemmin, Kiven mukana —, vaan myös nousevan yhteiskunnallisen tunteen, joka elää Pakkalassa yhtä lämpimänä ja tietoisena, vaikka hiljaisempänä, kuin Minna Canthissa. Siltä puolen hän eroaa edeltäjästään Oulun kuvaajana, ensimmäisestä huomattavasta suomalaisesta naiskirjailijasta Saara Wacklinista, joka etupäässä kertoilee historiallisia muistelmia ja kaskuja porvarillisesta elämästä ja jonka tunne yhteiskunnan pieneläjiä kohtaan ilmenee vain ihannoimisena tai säälinä. Pakkalan aihepiiri on rajoitetumpi: varsinainen kaupunki — porvarien elämä, sen riettaus ja sen runous — häämöittää vain kohtalokkaana taustana, jota vastaan laitakaupunki kuvastuu nöyryytettynä ja syvintä inhimillistä myötätuntoa herättävänä pienine elämänmuotoineen.

Tämä kaksijakoisuus, jonka realismi toi yhteiskunnan kuvaukseen, ei Pakkalalla kuitenkaan ole teoreettisen jyrkkä. Milloin hän tekee partioretkiä kaupungin 'sydämeen', näkee hän siellä kuonan alla kultaakin, oikeamielisyyttä ja kuntoa. Ja hän keksii myös 'vaaralaisissaan' inhimilliset taipumukset ilkeyteen ja itsekylläisyyteen.

Siten ajan todellisuustajuinen henki vakautti hänetkin omalle alalleen, uskolliseksi omalle kodilleen ja sen tarpeille, lahjomatta häntä silti pois tasapuolisuudesta propagandan-tekijäksi aatteilleen; ja se kehoitti häntäkin sepittämään laatu-kuvataidetta omasta kokemuspiiristään, estämättä häntä silti kohoamasta psykologiseen, useinpa suorastaan vertauskuvalliseen runouteen.

II

Pakkalan teokset ovat melkein järjestään kuin muistelmia varhaisemmalta iältä, ja hyvin uskoo hänen sanaansa, että ne on kirjoitettu omiksi iloiksi. Niissä on muistelon hiljainen ilo.

Kuvaava onkin hänen esikoisensa nimi: Lapsuuteni muistoja (v. 1885). Siitä, samoin kuin seuraavasta, Oulua soutamassa (v. 1886), — tuli kirja vastoin tekijänsä aivoitusta¹. Kirjallisuudellemme onnellinen salliman oikku, sillä ties mikä olisi muuten perinyt 'Vaaran', 'Elsan', 'Lapsien' aihevarat.

Uusi kirjallinen suunta ei siihen saakka vielä ollut näyttänyt oikeata sisuaan. Se elämänhaluinen huumori, joka antaa yleissävyn Minna Canthin ja Juhani Ahon alkutuotannolle, voitti kaikkien sydämet eikä luultavasti kenenkään mielestä ennustanut levotonta tulevaisuutta. Oltiin yleensä säyseän kansanvaltaisia. Kun Kivi oli rohkeasti — suorastaanpa henkensä uhalla — aukonut ava-

¹ Kts. kuvallinen kuukauslehti Otava helmik. 1912, Pakkalan kirjoitus: 'Miten minä aloin.'

rat näkölinjat keskelle arkitodellisuutta, niin nuo-
ret realistit voivat nyt aivan turvallisina tuoda
esiin näkemyksensä ja kokemuksensa; he saivat
kuvailla kansaa niin kaunistelematta ja takitilaan
kuin halusivat. Ja se olikin heidän mielihalunsa.
Kaikki mikä oli kotoista, suomalaista, s. o. kan-
san omaa, se oli rakasta; ja tämä rakkaus todis-
tettiin kirjallisilla teoilla, joista parhaat elävät vielä-
kin kauneimpina muistoina tuolta sopusointuiselta
ajalta. — Suomalaista sivistyneistöä ei ollut, tai
mitä vähän orasta oli, niin siinä ei ollut kuvaamista;
se oli yleinen huomio. Yhteiskunnallinen kriittisyys
oli vasta patoutunut, ehtimättä vielä purkautua ilmi.

Pakkalakaan ei lähtenyt etsimään toisenlaisia
uria eikä myös ottanut soittaakseen palokelloa —
nyt paremmin kuin vastakaan. Hänen esikois-
teoksensa ovat ilmeisesti syntyneet yhtä tarkoi-
tuksettomasti, yhtä vähän tilauksesta tai nimen-
omaisista kirjallisista 'vaikutteista' kuin yllämai-
nittujenkaan kirjailijain. Niiden synnyn ja laadun
edellytyksenä oli vain määrätty ilmanala, jossa ne
versoivat kuin kasvit. Niinkuin Minna Canthin
ja Ahon kirjoissa, niin hänenkin teoksissaan suo-
menkieli ikäänkuin iloitsee omaa mehevyyttään,
pyrkien antamaan ainakin aavistuksen kaikista
mahdollisuuksistaan, käsite-, sointu-, kuvarikkauk-
sistaan j. n. e. Ne ovat ennenkaikkea vuolaalla
kielellisellä runoinnolla kirjoitetut, tarina sujuu
luontevasti raikkaan huumorin keventämänä, ja
keskustelu on väliin pelkkää leikkimiekkailua

sananparsilla. Tyylin ainoana pyrkimyksenä on luonteellisuus, paikallisuuden, murteen ja yksilön. Siten tekijä usein syventyy liiaksi yksityiskohtiin (kts. esim. kissakuvausta 'Lapsuuden muistoissa' s. 8), ehkäpä kuvailee ylellisesti murrevaroillaankin. Näissä kertomuksissa ei ole vielä sitä kypsän tyyliniekan kohtuullisuutta, minkä Pakkala on saavuttanut seuraavissa teoksissaan; hän antaa rikkaudestaan yli tarpeen ja kasaa joskus samaan rykelmään asioita niin paljon, että yhdessä lauseessa voi olla yli kaksikymmentä rinnastettua teonsanaa. Siten hänen tyykinsä on paikoin raskastakin eikä kertomisen luontevuus pelasta aina tarinaa pitkäveteisyydestä.

Pakkalalle on muuten yleensä kuvaavaa, että hän käy heti ensi lauseella *in medias res*, s. o. ihmiseen, ei maisemaan kuten esim. Aho tavallisesti. — Luonnonkuvia hänkin kyllä käyttää runsaasti, vaikka (varsinkin Vaaran-kertomuksissa) enimmin vertauksina. — Aikailemattomalla otteella hän käy aukomaan 'Lapsuuden muistojenkin' kerää: 'Siihen aikaan olin „mustalaispojan korkuinen“, pahanen naskali vain, ja taisipa seitsemän ikävuotta levätä hartioillani.' Siinä lauseessa on kohta yksilöllistä tyyliä ja valmis piirtonen luonnekuvaan. Hän piirtää usein profiilit jollakin leikillisellä käännteellä.

Eräs seikka erottaa 'Lapsuuteni muistot' sekä Minna Canthin että Ahon siihenastisista teoksista: se on omakohtaisempi, siinä on kirpeämpää itse-

koetun tuntua (jotapaitsi se on 'minä'-muotoinen, sellaisena ainoa laatuaan Pakkalan tuotannossa). Sanonnan räittäys oli kyllä ominaista koko tuolle hempeyttä vierovalle ajalle, mutta Pakkalalla se terästyy usein viiltävän ivalliseksi. Siinä tuntee silloin väräjävän hänen oman sisimmän mielialansa. Niin esim. suutarin emännän tunteenpurkaus 'sukulaistalon rouvaa' vastaan (ss. 25—6) tehoaa täydellisellä välittömyydellään. Monissa muissakin paikoin on kirjailijalla yhteiskunnalliset ristiriidat, vähäväkisten osattomuus ja isoisten itsekkyyks polttavana sydämellään: niin esim. kun hän kertoo Ahon, mökkiläisen, kohtalosta (vrt. Vimpariin 'Vaaralla!'), kauppaneuvos Ursinin tunnottomasta keinoteltelusta köyhien kustannuksella hätäaikoina, Vanhan Aatamin j. m. suhtautumisesta siihen, — aina hänellä on selvä tietoisuus siitä, mitä yhteiskunnassa 'oikeus' merkitsee, eikä lukijan tarvitse koskaan olla epätietoinen hänen myötätunnostaan. Antaapa hän vielä lopulla pieneläjien lapsille hiukan korvausta heidän kärsimistään ulkonaisista vääryyksistä: hän näyttää heidän älyllisen ylemmyytensä kaikenlaisten lammaspäisten 'tohtorin Rallein' verroilla (s. 60 ja seur.). Tämä kantava sivistyshistoriallinen huomio — kuten koko yhteiskunnallinen vastakohtaisuus — esiintyy nyt aivan ensi kertoja kirjallisuudessamme, ainakin näin terävästi vihlaisten.¹

¹ Minna Canthin 'Työmiehen vaimo' ilmestyi samana vuonna, — ja sehän on sentään tähdätty koko yhteiskunnan 'oikeutta' vastaan.

Nämä seikat viittaavat Pakkalan myöhempiin Vaaran-kuvauksiin. Ne eivät kuitenkaan tee 'Lapsuteni muistoja' miksikään ohjelma-kirjaksi; siinä, kuten hänellä aina, on 'tendenssiä' vain hänen tunteensa suhtautuminen määrättyihin ihmistyypeihin ja oloihin. Ja välitön tunnehan kuuluu taiteeseen. — Pahan juuria kirjailija löytää kyllä 'köyhässäkin kansassa': kerjäläis-Antti turmeltu säätykierrossa (kuten Vimparin Aappo 'Elsassa'), — syystähän tosin lankeaa puolet turmelevan ylemmän säädyn osalle.

Tässä kirjassa on muutenkin jo paljon Pakkalan epiikan luonteenomaisia piirteitä. Niin esim. raikasluontoiset tyttö- ja poikaviikarit, — tyttöviikarit on mainittava ensiksi niinhyvin tunnistukseksi heidän reippaudestaan kuin senvuoksi, että Teuvo Pakkala on kaiken kaikkiaan kuvannut heitä runsaimmin ja runollisimmin. — Heidän 'harrastuksiaan', — joista keskeisin on hengen ylläpito kerjuulla —, ilojaan ja surujaan hän seurailee niin itsensäunhoittavalla tunnolla, että huomaa hänen itsensä ilmeisesti eläneen aikoinaan vilkkaasti heidän mukanaan. Aito-pakkalainen luonteen elävyys ilmenee jo näissä; heidän iloittelunsa on tietysti siirtynyt ennenkaikkea heidän kieleensä; heidän 'kielitaiteensa' vertauksiin ja naulankantaan iskevine vuorosanoineen (esim. siv. 17—19) ei ole itsetiedotonta, he osaavat sanoa keveästi suuria asioita (kts. 'jalosukuisista kengistä' s. 13; samoin Shakespearen-moinen kuva

siv. 11: 'Hei, pitkä toivoni vilahti silmistäni, ettei kinttusuoniakaan näkynyt'). Heillä on vilkkaat kuvittelut myötäkäymisestä (esim. s. 10), mutta vastoinkäymisen he voittavat miehevällä huumorilla. Ja heissä on jo oraalla se pienten eläjain veljeydentunne, joka on ehkä keskeisintä 'vaaralaisten' elämässä yleensä.

Pakkala osoittaa jo tässä esikoisessaan selvää luonnehtimiskykyä ja kiintymystä yksilöllisiin luonteihin; samoin on jossakin kohden — kuten rotantappo-jutussa s. 34 — huomattavana taipumusta groteskimaisuuteen, mikä taipumus muutamissa Pakkalan myöhemmissä teoksissa uhkaa niellä kaikki hänen varansa ja voimansa. — Kuitenkin kaikitenkin kirja jää sarjaksi hiukan harmaita laatu-kuvia. Sellainen valokuva-realismi kuin köyhäntalokuvaus s. 37 ei ole kyllä suinkaan läpikäyvänä, mutta kertomisen raikkauskaan ei korvaa aina valinnan puutetta.

Niin paljon kuitenkin oli ilmeistä, että tässä kirjassa esiintyi luontainen ja omillaan toimeentuleva kirjailijakyky.

* * *

'Lapsuuden muistojen' paikallisuus ei ole vielä tarkoin määritelty; ei siinä myöskään ole sitä ilmavaa avaruutta, mikä vaikuttaa niin vapauttavalta Pakkalan Vaaran-epiikassa myöhemmin. Meren läheisyyden voinee kuitenkin tuntea henkilö-

tyyppien luonteensävynä: suruttomuutena, kirpeytinä, liikkuvaisuutena. Sitäpaitsi sanonta ja kieli-maku murreanoineen viittaavat varmaan paikallisuuteen.

'Lapsuuden muistoissa' voimmekin Pakkalan sanoa olevan omalla alallaan: Vaaran — varsinkin sen lasten—elämää kuvaamassa. Se liittyy tyyppineen siihen teossarjaan, joka muodostaa hänen keskeisimmän tuotantonsa.

Seuraava kirja, 'Oulua soutamassa', oli pieni poikkeus toiseen, myöskin nähtävästi sangen tuttuun ympäristöön. Vasta senjälkeen hän täydellä tietoisuudella vakiutuu rakkaimpaan aihepiiriinsä. 'Lapsuuden muistoja' tekisi mieli pitää ikäänkuin kuuluvina Vaaralla- (1891) ja Elsa- (1894) romaanien sekä Lapsia- (1895) ja Pieniä ihmisiä (1913) novellien kanssa samaan laajaan yhteyteen, jolle Pakkala yritti perustaa kotoisen kaupunkiepiikan.

Yritti perustaa — ja perusti, vaikka tulos kenties ei vastaa tarkoitusta siinä määrin kuin soisi.

Pakkala ei urkene ulapoille, ja muutenkin meri pääsee vain vilauksittain hänen näköpiiriinsä. Meri-ilma ja -liike kuuluisi kuitenkin rantakaupunki-epokseen. Ja sen mukana tulisivat kaikki sellaisen yhteiskunnan luonne-hahmot: jyhkeät laivurit ja laivanisännät, merimies- ja satama-tyypit omassa ammatissaan, kauppaneuvokset ja konsulit, muusta porvaristosta puhumattakaan, — ja kaikki omalta näkökulmaltaan nähtyinä.

Mutta siihen Pakkala ei ole pyrkinytkään. Hän ei ole tuntenut porvarillisen elämän runoutta omaksi asiakseen. Hän on laitakaupungin arkisen elämän runoilija. Ja hänen tarkoituksensa on ollut isoissa romaaneissaan kuvata pienten eläjain yhteistä taistelua olemassaolon ja ihmisyytensä puolesta: siten porvarismaailma tuli kuin tulikin nähtäväksi vain Vaaralta käsin, vain suhteissaan vaaraisten kohtaloihin.

Määrä oli: valtava yhteiskunnallinen eepos, — tuloksen mielisin määritellä: sydämellinen, tyven laatukuvasarja kahtena hiukan höllästi yhteenliittyvänä romaaninidoksena, ynnä siinä sivussa joukko hyvin kiteytettyjä miniatyyreja pienten— joku isojenkin—lasten elämästä.

Ja näillä jälkimäisillä on laajin eepillinen kanta-
vuus.

* * *

Vaaran maailma on rajamaana kaupungin ja maaseudun välillä: ulkonaisesti kaupunkia, sielultaan, sisäisiltä tarpeiltaan, tottumuksiltaan täyttä luonnonpiiriä.

Mutta ei ulkonaisestikaan oikeata nykyaikaista kaupunkia. Moni köyhäkin asuu oman katon alla ja viljelee omaa pelto- ja niittytilkkuaan, ja tämä omaisuus on, lähinnä sielun autuutta, rakkainta maailmassa. Monessa pihassa lehtii kevään koivu ja pihlaja, ja sauna — pieneläjänsäkin suomalaisen rakas pyhityspaikka, jonka nykyaikainen 'kehitys'

on kaupungeissamme joko tuominnut pannaan tai muuttanut perhehuoneesta epäkodikkaaksi yleiseksi laitokseksi —, sauna savuaa lauantaisin ja väliin muulloinkin useassa mökissä. — Näemmepä Pakkalan kuvauksista vielä, etteivät keskikaupungin porvaritkaan ole aivan vieraantuneet maataloudesta: Montinilla esim. on kaupungin ulkopuolella 'kaukavainio' jonka heinäsatot käytetään omalle kotikarjalle.

Ehkä useimmat Vaaran miehistä ovat tai ovat olleet merimiehiä. Heidän lähtiessään aina uusille retkille jäävät talot peltoineen karjoineen — ne eivät ole parhaassakaan tapauksessa suuria — perheen hoiviin, jonka nuorempien ja vanhempienkin jäsenten lähtijä saa usein nähdä lähettävän laivalle viimeiset, hartaimmat hyvästelynsä ylhäältä talonsa katolta.. — Ken on jäänyt 'maakravuksi', hän työskentelee joko timperinä tai muuna käsityöläisenä, ellei hänellä ole kyllin ammattia oman kodin hoidossa, — tai ellei hän ole aivan vailla kaikkea suojaa ja elämän ylläpitoa 'omasta takaa', jolloin hän tavallisesti on perheineen aivan satunnaisen ansion varassa. Sellainenkin on monen osa.

Pakkalan elämänrunous liittyy varsinkin ensimmäisissä Vaaran-kuvauksissa aineellisiin elämänharrastuksiin. Mutta hänen 'vaaralaisensa' avaavat asiallisimpienkin kysymysten yhteydessä hänelle tietoisien hengenelämän ja kauniit sisäiset näköalat. Heillä kulkee ajatus aina elämän ja työn tahdissa, he eivät asetu vartavasten järkeilemään

kysymyksistä, vaan antavat rehellisten kokemustensa 'alustaa' ne ja tekevät luonnollisella älyllä johtopäätöksensä. He eivät ole vielä kaikenkärvaisten 'aatteitten' ja 'virtausten' kehittämistä yhdistysihmisiä, he ovat epäilemättä vanhanaikaisia, — minkä voinee sanoa nykyään merkitsevän samaa kuin: rehtejä, itsenäisiä luonteita. He pitävät oman kohtalonsa omissa käsissään, sikäli kuin se on ihmiselle sallittua; ja heille on yhteistä se, että pelko ja ahdistus salataan tyynen pinnan alle. Heillä ei ole seuroja ja kokouksia jokaista satunnaista 'harrastusta' varten, vaan ytimeen käyviä keskusteluja elämänehdosta ystävien ja kylänmiesten kanssa, ei teattereita ja 'eläviä kuvia', vaan koteja, joissa eletään todellisin tuntein. Heissä on pisara satuvirta niin vanhemmissa kuin lapsissakin, ja usein runsas pisara; heidänkin kohtaloillaan on oma romantiikkansa, mutta yksilöllisen sielunelämän herättämä ja siihen elimellisesti liittyvä. Heissä on huumoria, hiljaista vaikka samalla usein tummasävyistä, sillä heissä piilee runsaasti salattua ja leppymätöntä temperamenttiä. Siten heidän luonnekuvansa yleensä muodostuvat vivahduksista, ei tosin sähköisen säkenöivistä, vaan vakuuttavista ja yksilöllisistä. — Mutta ehkä luonteenomaisinta Pakkalan henkilöille yleensä on elämän tarkastaminen uskonnollisesta näkökulmasta: kaikki inhimilliset suhteet heijastuvat heidän uskonnollisiin katsomuksiinsa. Ja he ajattelevat kaikki tärkeät ajatuksensa Jumalaan saakka: miten mikin

teko ja ajatus on Jumalan mielen mukainen. Pakkalan runouden Jumala ei kuitenkaan liene ylen juro ja juhlallinen, vaan katsoo kai leppoisalla myhäilyllä sellaistakin ihmissydämen pyhää yksinkertaisuutta kuin Elsan, joka oli hyvillään siitä ettei Jumala tehnyt hänestä jonkun pikkuerheen takia huonoa ihmistä eikä sorakieltä, 'ja tunsii Jumalaa kohtaan samaa mieltymyksen tunnetta kuin välistä jotakin poikaa kohtaan, jonka hän on pelännyt lyövän tahi hänet maahan töykkäävän, vaan joka hyvin siivosti meneekin ohitse.' (S. 48 'Vaaralla'.)

Niin läheiset välit Jumalaansa on joskus Pakkalan ihmisillä, n. s. täysikäisilläkin.

* * *

Vaikka Vaaran yhteiskunnan pääsävynä ei olekaan merikaupungin luonne, niin kaikissa näissä kuvauksissa vallitsee kuitenkin se kuulaus, mikä on ominaista merenrannan ilmastolle. Kaikkiin esineihin on imeytynyt valoa ja ilmaa; se se kehittelee ihmisistä untennäkijöitä, joiden sielunelämässä kangastukset ja kuvittelut merkitsevät paljon. Silti he pysyvät vaistoillaan ja katsomuksillaan kiinni elämän arki-arvoissa. Heissä on tavallisesti jotain voittoisaa luonnetta, kuten Vapussa ('Lapsia'), tuossa mielikuviensa kuljettamassa, joka sai taistella tiukasti saavuttaakseen arkisen elämän tottumuksen.

Ilmavuus on auttanut Pakkalaa ihmiskuvauksen ilmeikkyyteen. Kaikki tässä teossarjassa esiintyvät tyypit irtautuvat vivahdusrikkaina ja yksilöllisinä taustasta.

Ja yhteinen ilmapiiri se oikeastaan kokoo yhteen tämän tyyppipaljouden 'Vaaran' henkilöistä 'Pikku ihmisiin' asti: ne ovat syntyneet ja nähdyt saman taivaan alla. — Nämä romaanit ja novellikokoelmat liittyvät elimellisesti toisiinsa, täydentäen kukin puoleltaan kokonaiskuvaa ja avartaen sielullisia näkölinjoja. Kolmen ikäluokan elämän iloineen, taisteluineen, sortumisineen näemme tuossa sarjassa, — se on sekä ulkonaisesti että psykologisesti laajimpia kaunokirjallisia yrityksiä, mitä suomenkielellä on. Näemme vanhempien ikäluokan, joka elämän tiukkuudessa on taistellut itselleen askeettisen tyytymyksen, mutta kuitenkin jaksanut siinä säilyttää mielensä herkkyyden; sekä leikeissään ja totisissakin askareissaan viihtyvän lasten ikäluokan, jonka tyypillisimpien edustajien näemme vielä astuvan satujen ja mielikuvituksen vapailta tanhuoilta täysikäisten aseisiin, niissä voimiensa ja luonteensa mukaan joko sortuakseen tai kestääkseen.

Teuvo Pakkalan ihmisillä, lapsilla niinkuin aikuisillakin, on jokaisella oma temperamenttinsä, joka myös vaikuttaa johdonmukaisesti hänen kohtalonsa. Vaikka hän tässä teossarjassaan esittää etupäässä vain 'alempisäätyisiä' yksilöitä, niin ihmisesti hän sentään on tavannut mitä vaihtelevim-

pia luonteita noista painostavassa hiljaisuudessa elävistä kansankerroksista; ja vaikka naissuku on lukuisammin edustettuna, niin miehenpuoletkin, joko he astuvat etualalle tai esiintyvät vain ohimennen, ovat selvin miehisiin tuntomerkein luonnehditut. Näitä henkilökuvia luomassa on ollut yhtäkaaa laajasti ja lömpöisesti sykkivän sydämen myötätunto ja älykäs psykologin näkemys.

Tuntuu kuin vanha Nikkilän isäntä olisi henkilöllisesti lähinnä kirjailijaa itseään. Hänen, vuoteeseensa kahlitun, köyhän ja raihnaisen miehen silmälle on elämä selkeentynyt kauemmas kuin kellekään hänen ympäristössään. Kovat koettelemukset ovat pusertaneet hänestä pois kaiken kauniin herkkäuskoisuuden ja hioneet hänen ajatuksensa leikkaavammaksi kuin muiden. Hän on tietoisin realisti nöyrien uskovaisten ja epävarmojen puoliuskovaisten keskellä. Hänet on elämä ajanut epäilykseen, mutta hänellä on liian avara sydän, jotta hänestä olisi voinut tulla kyynikko tai kieltäjä. Ja vaikka hän ei ollut saanut hyvän uskon lahjaa, oli hänellä uskollista hyvää tahtoa ehkä enemmän kuin kenessäkään. Hänen mietteistään kohoaa ensi kerran Pakkalan teoksissa voimakas kohtalontunto esiin: kuolema noutaa kyllä ne, jotka eivät halua ja joiden ei suinkaan ulkonaisen ahdistuksen takia tarvitsisi lähteä; 'mutta eipäs tule toisille, jotka odottavat sitä kuin pelastustaan. Seisoksii vuoteen ääressä, vaan ei ota. Näyttää leikkivän kuin kissa hiirellä: tapan...

en tapa... tapen... en vainkaan tapa... tapen vainkin... no en sentään... mene, saat mennä... eläpä menekään. Sitä ilvettä oli pitänyt hänenkin kanssaan siitä saakka kun hän sieltä laivatelineiltä putosi. Kiristi ensin hengen rajoille, vaan hellitti sitten ja on kiristellyt, kiristellyt ja antanut löysiä ja taas tiukentanut... Sekin oli kun ei pitänyt pudotessa sattua kiveen, vaan kiven viereen... — Ei ihme, että Nikkilä tulee teroittaneeksi silmänsä ja ajatuksensa erityisesti myös yhteiskunnan etuoikeutettuja vastaan ja ettei hän aivan sokeasti luota heidän 'hyväntahtoisuuteensa' (kuten 'Vaaralla' s. 228 ja seur.). Aina kun hän ajattelee varsinkin nuoren polven kohtaloita ja keskustelee niistä vanhempien kanssa, nousee 'parempien ihmisten' maailma hänen nähtäviinsä hävittävänä valtana, jonka uhriksi joutumasta Jumalakaan ei aina pelasta — ei edes niitä, jotka ihmisten mielestä ovat valioita lasten joukossa. ('Elsa' s. 11 ja seur.). — Mutta hänen elämäntuntonsa on lopultaikin myönteinen, vaikka alistunut. Seesteinen hymy kasvoillaan hän usein puhelee sairastuoteeltaan 'leikin viistoon,' äänensävyllä, joka lämmittää ja rohkaisee, — vaikka hienolla salaivallakin toisinaan. — Kuta kipeämpänä tuska jäytää sydäntä, sitä syvemmälle siinä rakkauskin juurtuu. Millä osantolla tuo lempeä vanhus omien vaivojensakin keskellä viime hetkiinsä saakka seuraa ympäristönsä taistelua, millä hellyydellä hän on aina altis asettumaan lapsiin nähden siihen asemaan, mihin nämä

kulloistenkin tarpeidensa mukaan hänet asettavat — isän, uskotun, tai vaikkapa leikkitoverin! Ja millä sydämen vilpittömyydellä hän lausuukaan lähtönsä edellä ikäänkuin testamentikseen nuo koruttomat sanat: 'Rukoilkaa kaikkien edestä rakkaudella...' Ne vaikuttavat vielä Nikkilän kuoltuakin pistävänä piikkinä monen hurskaan omaantuntoon, joka tietää täyttäneensä puhtaamin uskon kuin rakkauden lain. Ja vain sellainen uskonkiivailija kuin Korhonen voi sokeudessaan lukea Nikkilälle synniksi hänen epäilyksensä.

Kirpeä katse yhteiskuntaan nähden yhdistää Nikkilää ja Vimparia. Vimpari, turvattomista turvattomin, ei kuitenkaan älyllisesti hallitse sitä tuskan voimaa, mikä kuohuu hänen sisällään. Hän purkaa sanoiksi välittömän kokemuksensa, hän edustaa mieskohtaisesti syyttävää yhteiskunnallista ivaa. Tässä rehellisessä kunnan miehessä, joka perheineen saa ajelehtia maailman jaloissa, kunnes kupertuu ensimmäisenä onnellisena päivänään lumi-kinokseen selässään viinalekkeri ja leipäpinkka, hänessä hautuvat katkerat, mutta perin kohtuulliset ajatukset vallitsevaa oikeutta ja järjestystä vastaan. Hän puhuu sydämensä kyllyydestä, niin että voimakkaimmissa paikoin johtuvat mieleen Jobin yksinpuhelut, ja hän löytää tilaisuuden sattuessa suuhunsa sanoja, joiden luulisi hellyttävän kiviä (esim. 'Vaaralla' s. 206-7). Ihmisten talleissa ja saunoissa hän pitää perhettään yllä miten milloinkin jaksaa ja voi. Ymmärtää hyvin, että sellai-

nessa surkeudessa kahinaakin ja kahnausta syntyy ja että vieläkin paremmanlaatuinen mies kuin Vimpari sattuisi joskus 'kylläyksissään hotaisemaan', sanalla. Mutta katkeruus ei ole suinkaan ainoa asukas hänen sydämessään. Niin haikeata surua ihmisten turvattomuudesta ja niin avaraa onnentajuntaa, sellaista oikeamielisyyttä ja kiitollisuutta vähästä kuin mitä hän antaa ilmi itsestään (varsinkin luvut IX ja XI 'Vaaralla') ei usein tapaa niissä, jotka ovat tottuneet kaunopuheisemmin tulkitsemaan mieltään. Hänen loppunsa — se, että se sai tapahtua niin harvinaisessa onnentunnossa ja niin ehyessä uskossa kaikkivallan hyvyteen (s. 231-3 'Elsassa') — on sitä tragikomedialla, joka vain hellyttää tunteita. — Älyltään hän jäi kuin jäikin lapsen kannalle. Kuten järjestään vaaralaiset, oli Vimparikin syvästi uskonnollinen — omalla tavallaan. Ei sillä tavoin kuin Nikkilä, joka ei antanut uskon vangita epäilevää ja tutkivaa ajatustaan. Päinvastoin, juuri Nikkilän kohtalon hänkin yksinkertaisuudessaan arvioi varoittavaksi esimerkiksi lapsenuskon menettämisestä. — Kuitenkin kaikitenkin: uskossaan Vimparikin tuli autuaaksi, — jos uskoo vainajan olevan siltään autuas —; olisi vain suonut hänen uskonsa tulevan toteen jo täällä elämässä hänen ja hänen poloisen perikuntansa kohdalle.

Temperamentiltään enimmänsä Nikkilän sukua on Latun emäntä, toimekas, suorasukainen, vaimo-ihmisistä arvojen arviointiin taipuvain. Hänelläkin

on kyllä toivo Jumalassa, mikä tulee näkyviin etupäässä milloin hän seisoo sellaisen luonnonilmiön edessä kuin riehakkaan Liisa-tyttärensä, — kts. esimerkiksi etevää piiskaamiskohtausta s. 63 ja seur. 'Vaaralla'. Mutta hänellä on vapaa katse ja vaistomaisesti loogillinen ajatus; eikä hänen avara mielensä salli hänen pysähtyä epäilykseen paremmin tyttärensä kuin Nikkilänkään lopullisesta taivaskelpoisuudesta. Ja kun muut ihmiskurjuuden edessä siirtävät sen syyt Jumalan 'tutkimattomaan viisauteen', nousee Latun emännän toimielias inhimillisyyks sellaista selitystä vastaan: hän tahtoo päästää Jumalan, mutta sitoa ihmisen vastuunalaisuuteen omasta kohtalostaan. Hänen voimakas yhteiskunnallinen tunteensa kieltää häntä jättämästä kaikkea Herran haltuun; se päinvastoin vaatii häntä terävästi arvostelemaan ihmisten sekaantumista Jumalan omiin tehtäviin, silloin kun heillä vielä olisi kyllin järjestämistä omassa keskinäisessä elämässään ja laiminlyöntejä omallatuntonaan. Niinpä kun hän näkee sen surkeuden, että teeskentelevät rouvasihmiset, jotka eivät pane tikkua ristiin lieventääkseen lähintä hätää, innoittelevat Ovambo-neekerien 'pelastamiseksi', vieläpä sen asian eteen ovat kärkkäät viekoittelemaan köyhältä hänen vähäisimmän jouluilonsa — muka Jumalan kunniaksi! —, silloin kuohahtaa Latun emännän sisu ja hän paukauttaa suustaan rehelliset sanat mokomaa autuudenkeinottelua vastaan.

Latun emännässäkin elää tietoisena sosiaalisten vastakohtien tajunta sekä tunto omasta sorrionalaisuudesta. Mutta vaaralaiset ovat oppineet paljon hiljaisina kestäämään, eivätkä he hevin nöyryyri menemään suurellisten tylyille oville hätäänsä valittamaan. He ymmärtävät, että heidän 'pienien eläjien' on parasta turvautua toisiinsa. Tämä vähäosaisten keskinäinen veljeys on lohdullisimpia ja kantavimpia tunteita heidän elämässään; sekin osaltaan lieventää Pakkalan kuvausten kirpeyttä ja tekee ne niin laajasti inhimillisiksi. — Tästä avuliaisuudesta — ja vielä enemmän: luonteensa arvon mukaisesta suhtautumisesta 'langenneihin', kuten Elsaan s. 240 'Elsassa' — Latun emäntä antaa mitä kauneimpia todisteita kaksoisromaanissa. Ja hänpä se ehkä onkin pätevin lausumaan erään teoksen aatteeseen nähden keskittävimpiä loppureplikkejä, joka ilmaisee vaaralaisten tajunnan oikeasta kristillisestä mielialasta, mutta samalla on oikeutettu syytös heitä itseäänkin vastaan: '— — Rukoilla niidenkin edestä, jotka meille pahaa tekevät, — niin on käsky. Mutta kaukana on meistä tällainen lähimmäisen rakkaus, kun sorretutkin sortavat toisiaan. Miten voimme sitten rakkautta odottaa niiltä, jotka meitä sortavat?'

Alistuvaista, vilpittömyyttä hurskautta on enemmän Nikkilän emännässä ja Viion leskessä. He ovat saaneet itsestään juuritetuksi pois sangen vähiin kaiken tyytymättömyyden. Ja heidän kestävyytensä onkin ihmeteltävä.

Nikkilän emännällä esim. on kerran taas edessään joku ainaisia 'nikaroitaan': verolasku à 3 mk. 28 p. 'Vaaralla' s. 7 ja seur. kuvastuvat hänen tästä johtuvat mielenliikkeensä erittäin selkeinä, tyyntyen aina hetkeksi tuohon lohduttautumiseen, joka hänellä on oljenkortena: 'Tästä nikarasta kun vain päästään, niin ei ole mitään hätää.' Naapureista on yhden toimeentulo 'kuin kerjäläisen nuttu: reikä rikkeimen vieressä', ja toisella ,ei ole pennin pölyä'. Niin häätty emäntä pitkien empimisien jälkeen kaupungille, Karenin rouvalta pyytämään lainaa. Tämän retken esitys on Pakkalan ihmiskuvauksen kantavimpia voittoja. Nikkilän emännässä, kuten vaaralaisissa yleensä, vanhoissakin, on paljon kuvittelijaa; kuinka syvästi inhimillinen onkaan hänen kuvittelunsa retken onnistumisesta (s. 15)! Ja kuinka vilkkaasti vaihtelevatkaan hänen sydämensä tunteet häpeästä ylpeään suuttumukseen ja mielenkarvauteen, kun kopea rouva oli parilla tyykeällä lauseella torjunut hänet luotaan! 'Vähäkai se minulle lainaisi, kun ei tunne minua enemmän kuin mustalainen kirjaa. Höperö, ihan höperö minä olen! — jupisi hän itsekseen ja omituisesti hymyili, joka oli puoleksi itkua. Vähitellen alkoi häntä suututtaa koko juttu ja lopulta kävi vihaksi se rouva ja sen piika ja koko tämä komea kaupunginosa ja rumpari ja poliisi, jotka taas tuolla vähän matkan päässä melusivat [nim. verojen rästikantoa „rumputtaen“].' Kun hänen sisunsa on aikansa lainehtinut, laantuen

kotona työssä hetkiseksi alakuloisuudeksi, se tyyntyy jälleen lopulta: 'No kumma tuo olisi, jollei tästä nikarasta nyt jollakin tavoin pääsisi nuljahtamaan!' Eikä se kumma tapahdu nytkään. — Laajemmin kuin tällä retkellä, suorastaanpa kapi-nallisesti, kuohahtaa hänen luontonsa toisella ker-taa. Kun edellämainittu lahkolais-kiivailija Korho-nen epäilee Nikkilän paareilla levätessä vainajalta pääsyn taivaaseen, nousee jo hiljaisen lesken mieli sellaista, armojärjestystä vastaan: 'Tuskin Nik-kilä taivaaseen kovin pyrkiikään, jos sinne tulee sellaisia kuin sinä olet!' — Tämän vanhan Nik-kilän avioparin kuvaus on valaistu kyynelöittä-vällä huumorilla, joka tulee surevasta ja myhäile-västä mielestä. Emäntä-polon uskon asettaa hänen kohtalonsa varmaan kovimmalle koetukselle silloin kun hän yksinjääneenä saa lähteä oman kattonsakin alta maailmalle, huutolaiseksi. Onnellisinta hänelle silloin, ettei hän enää jaksaisi tajuta tapahtu-mia.

Viion leski taas on alusta loppuun nöyryydes-tään hairahtumaton. Joskus hänelläkin on 'kaik-kiällä umpi edessä', kun hän harhautuu ajatuk-sellaan hakemaan selvitystä ihmiskohtaloihin, — varsinkin, miksi 'parempain ihmisten lapsista ei tule huonoja ihmisiä', vaan köyhien lapsista tulee... Mutta kuuliainen usko Jumalan lopulli-seen hyvyyteen on se ilma, jota hengittämättä hän ei voi elää, — ja hänen ainoa toteutunut onnensa maailmassa. Ja hänen nöyryytensä suurenee sitä

mukaa kuin elämäntaakka tulee painavammaksi. Ei edes Elsan, hänen silmäteränsä, sortuminen herätä hänen kukistetussa mielessään muuta kuin huokauksen: 'Hyvä Jumala, opeta meitä kurjia, joita ruoskit!' Hänen ajallinen kohtalonsa oli melkein epäinhimillisen iloton, siinä kai selitys hänen hurskautensa nuhteettomuuteen.

Niin läheiseksi kuin nämä täysikasvuiset ihmiset tulevatkin meille Pakkalan taiteen välityksellä, niin pysyvimmin jää mielessämme kuitenkin Vaaran lapsimaailma elämään. Lasten elämän runoilijana Pakkala on meillä niin sanoen ulkopuolella kilpailun, enkä tiedä voiko koko maailmankirjallisuus tuoda tältä alalta esiin hienosyisempää ja samalla psykologialtaan kantavampaa runoutta.

Voipa sanoa, että puheenalaisissa romaaneissa-kin vanhemmat esiintyvät etupäässä suhteissaan lapsiin. Varsinkin tyttölapsilla, joiden elämä on antanut Pakkalalle useimmat ja hedelmällisimmät herätteet, on vasituiset uskottunsa vanhoissa miehissä; ja nämäpä heitä parhaiten ymmärtävätkin. Niin on kuvaavaa Nikkilän tyven huumori, jolla hän (s. 72 'Vaaralla') puhuu Latun Liisasta, samoin kuin Tepon isännän suhtautuminen tähän huimaan sankaritar-luonteeseen. Nikkilää pitää varsinaisemmin Viion Elsa uskottunaan; heidän kaunis suhteensa täyttää muutamia näiden romaanien hartaimpia sivuja.

Lasten elämän kuvaus on näissä romaaneissa

'Lapsuuden muistoihin' verraten jo paljon sisäisempää. Liikkumistilaakin on väljemmältä, ja vaaralaisten sentään jo hiukan paremmat elämänehdot antavat vapautuneemman sävyn kertomukselle. Vielä tosin monet pojat ja tyttöset käyvät kerjuulla ja melkeinpä kaikki järjestään ainakin jouluavuilla kaupungilla, mutta vauraampien lapset ovat heillä tehokkaana apuna alkavassa 'elämäntaistelussa'; se seikka vaikuttaa lohdullisena tunteona synkimmissäkin kohdin. Eri 'sukupuolten', poikien ja tyttöjen välit, niin sotaishina kuin ne paikoin näkyvätkin, ovat myös pohjaltaan sangen siskokselliset ja viehättävät. Molemmilla on raikasta sankariuden ihailua verissään ja leikit ja muut vapaaharrastukset vetävät heitä aina eripuraisuudenkin jälkeen yhteen. He tuntevat kaksi kauhua, joista rukoilevat Jumalaa säästämään heitä: että heistä tulisi joko 'huonoja ihmisiä' tai sorkkiä — molemmat yhtä kauhistuttavia. Heissä on yleensä kaikissa oraalla luja ja uskollinen luonne, eikä se monessa pääsekään lopullisesti pilaantumaan. He saattavat tavallisessa olossaan tuntua hennoilta ja taipuisilta — kuten Viion Elsa, traagillisin hahmo heidän joukossaan, — mutta kohtalon koetuksissa he ilmaisevat sisua ja luonteen ylemmyyttä.

Täydelliset elämäkerrat Pakkala on esittänyt kolmesta neljästä Vaaran lapsesta. Tyttölapset ovat etualalla, kuten jo huomautettu. Ne ovatkin harvinaisen mieltäkiinnittäviä, — samaan huomioon

näkyä tulleen Saara Wacklin, joka ('Satasessa muistelmia Pohjanmaalta') kertoo useita esimerkkejä heidän neuvokkaasta rohkeudestaan.

Sitä ominaisuutta — rajuuteen ja itsepäisyyteen liittyneenä — on eniten Latun Liisassa. Hän on omintakeisimpia kaikista Pakkalan ja varmaan koko kirjallisuutemme naisluonteista. Lapsena oikea äitinsä tyttö: kaikkien Vaaran poikien kauhu, yltiöpäinen 'poikatyttö', mutta kuitenkin perin oikeudentuntoinen ja puhdas mieleltään. Milloin hänen äksyytensä näyttää voittamattomalta, ei tarvitse muuta kuin uhata: 'sinusta tulee huono ihminen!', niin hän on masenettu pitkäksi toviksi. Piiskaamisjuttu syineen seurauksineen ('Vaaralla' ss. 58-80) kokoa nähtäviimme Liisan luonteen täydessä laajuudessaan: ensinnä amatsooniruhtinat-taren urheutta riihattomia vandaaleja vastaan, jotka hävittävät tyttöjen kauniit leikit; sitten, tuomio- ja rangaistusistuimen edessä, syyttömän ylpeyttä, neitseellisen tunteen hätää ja häpeää kun piiskataan pojanturjakkeen nähden, halveksuntaa raukka-maista vihollista vastaan, parkaisevaa vihaa kärsitystä vääryydestä; vihdoin 'arestissa' ja sieltä päästyä sielunhätää, mielen sulautumista haikeaan suruun, jossa ei tunnu jälkeäkään paatumuksesta, sekä sovituksen kaipuuta, — kaikki nämä tunteet elävät pakahduttavina hänen sydämessään. Hän käyttää mielellään oman käden oikeutta, mutta yleensä erittäin jalomielisesti, sitä todistaa suuremmoisesti eräskin tähän samaan juttuun liittyvä välikohtaus

s. 77. Ja sanan käytössä hän on niinkään tepsivämpi kuin kukaan hänen ystävistään tai vastustajistaan nuorten joukossa.

Nikkilän arviointi, ettei Liisasta tule huonompi ihminen kuin oli äitinsä, rajupää hänkin muinoin, käy aivan toteen. Vuosien mukana hänestä vastoin yleistä mielipidettä ja tuomiota kasvaa ikäpolvensa laajin ja voimakkain yksilöllisyys; aktiivisuus, joka hänessä on äidinperintöä, tulee yhä laajenevassa mitassa hänen lähimäistensä hyväksi; hän on aikaihminenä muiden tuki kuten lasnakin, ja rehellisellä aristelemattomuudellaan hän julistaa totuutta niin sanassa kuin teossa. Tehokkaimmin hänen siveellinen kiivautensa purkautuu ilmi siinä etevästi kuvatussa huutokauppatilaisuudessa ('Elsan' XV luku), missä Liisa on tuomassa huutolaiseksi Viion Elsan ja Montinin Jorin poikaa ja missä tämä Jori itse on piiriherrain joukossa toimittava seuraamassa:

'Väkinäisesti irroitti mies Yrjön Liisan kaulasta, kääri turkkiin, tukki heiniä ympärille ja pani vielä likaisen loimen peitteeksi. Uuvuksiin oli poika huutanut, vaan vielä ponnistaa koetti. Mies käänsi hevosensa ja läksi ajamaan.

Kuin seinän takaa kuului sydäntä särkevä huuto:
— Äiti, äiti, äiti...

Sisällä salissa jysähti äkkiä nyrkki pöytään esimiehen edessä, niin että sihteerin kirjoitusneuvot helähtivät pöydällä, esimies tyrmistyi ja piirimiehet hypähtivät istuallaan.

— Vaan voi niitä, joitten tähden pahennukset tulevat! kuului voimakas ääni ja viranomaiset näkivät hetken aikaa pöydän edessä seisovan nuoren naisen katseen, joka tunki luihin ja ytimiin.

Liisa ei tiennyt, mitä hän oli tehnyt. Hän tapasi itsensä vasta kotona itkemässä lapset sylissään.'

Muuten hän on pohjapiirustukseltaan sama Liisa, sama 'tuulenajama' alusta loppuun; hänen vuorosanansa aina yhtä vaihtelevasti virittyvät, milloin peloittavan purevat, milloin huumorista yltäkylläiset tai joskus melkein kyyneliin puhkeavat, itkunko vai elämänriemun kyyneliin, sitä hän ei tietäisi selittää itsekään. — Hänen rosoinen luonteensa varjeli hänet onnettomuudesta varmemmin kuin hänen tasaisemmat suojattinsa Elsan ja Ojanniemen Marin, häneen ei pintapuolinen katse osanut mieltä; senvuoksi hän säästyikin terveeseen kotionneen, jonka hän täysin ansaitsi. Ja kuvavaa oli, että hän sai miehekseen Tepon liikan, jonka lavat olivat kerrankin saaneet tuta hänen tiukan kätensä muokkausta.

— Hyvin Viion Elsa ja Ojanniemen Marikin ansaitsisivat yhtäläisen onnen. Mutta heidän kumpaisenkin osaksi tuli tuo liian tavallinen 'orvokin-kohtalo', josta Fröding runoili:

— — det som drömmer vackrast och det som
blickar mildast,
brutalast och vildast
skall brytas mot jord och besudlas med mull.

Viion Elsa, jonka elämänkulun on tarkoitus keskittää varsinaiseksi romaaniksi hänen nimellään ristitty teos, ei langennut sisäisesti: hän ei langennut pois ainokaisesta tunteestaan. — Ojaniemen Marin lankeemus sitävastoin oli täydellinen. Hän, lapsena hento, enkelikasvoinen tyttö, jonka mieli on täysikasvuiseksi saakka yhtä viaton kuin ne kuninkaanpojanmorsian- ja enkelileikit, joita Kyttösillan luona leikittiin joukolla, hän sortuu vaaralaisen pojan uhrina. Vimparin Aappo on syyttävin säätykierto-ilmio Pakkalan tuotannossa: hän kohoaa kerjuripojasta rikkaan rouva Karenin kasvatiksi, alkaa pienen koti-ikävän haihduttua mukautua, tottuu 'säätyynsä', alkaa hienostella, omaksuu tavallisia herraspojan vapauksia. Näiden vapauksien tuloksena on — kai muun muassa — Marin toivoton synnintie, jolla hänen edeltäjinään näemme Vaaralla Tolpan Annan (s. 33) y. m. 'huonoja ihmisiä'. Ajoittaisista valon pilkahdukista ja parannuksen kaipuusta huolimatta hänen kohtalonsa painuu pimeyteen. Viiltävää ivaa on siinä kuvauksessa 'Elsan' loppusivuilla, missä kerrotaan kuinka Aappo Vimpari — nyt 'ylösotettu' pappi ja nuori kunniallinen aviomies — sekä Ojaniemen Mari lähtevät matkaan 'samassa junassa — eri teitä, Mari vanginvartijan saattamana ja Aappo Jumalan sinauksilla evästettynä.'

Mari ei ole tietoinen tahtoihminen kuten Latun Liisa, hänessä on paljon bajadeeriluonnetta. Sitä ei taas Viion Elsassä ole vähintäkään, siksi hänen

kohtalonsa on muutakin kuin surullinen, se on kipeästi traagillinen. Hänenkin suhteensa vanha Nikkilä näki kauemmas kuin muut. Hän ei pidä terveenä eikä aivan kristillisenäkään sitä Viion lesken luottamusta, että 'kyllä jumala varjelee hänen tyttärensä'. Nikkilän huoli Elsasta oli kuin aavistus, jonka piti käydä toteen.

Minkä herttaisen puhtaan tyttökuvan Elsasta luovatkaan hänen enkelileikkensä (s. 90 'Vaaralla'), hänen haastelunsa äidin ja Nikkilä-ystävän kanssa, hänen haaveensa, hänen suhtautumisensa Jumalaan! Hän täyttää kangastus-näyillään ja mietteillään suuren osan näiden romaanien alaa ja tuo siihen omien satu-unelmiensa autereisen, melkein myyttejä luovan ilmakehän. — Kirjailija on kyllä antanut hänelle ehkä jo 'Vaaralla'-romaanissa liian paljon tilaa ja varsinkin 'Elsassa' hänen tunteidensa erittely on liiallinen, — mutta hyvin ymmärtää, että hänen kuvailemisensa on ollut suuri viehätyks Pakkalanluontoiselle kirjailijalle.

Elsaan jos keneenkä Vaaran omapäisten lasten vanhemmat mielihyvällä viittaavat, kun on opastettava näitä parempaan. 'Ota sinä esimerkkiä Viion Elsasta', kehoitetaan Latun Liisaakin. 'Se Elsa on erinomainen lapsi. Harvassa niitä on sellaisia. Kyllä se ei tee mitään missä olisi moitteelle sijaa. Niin puhdas lapsi kuin lähteen silmä. Sitä huvikseen katselee sen hommia ja liikuntaa ja kuuntelee sen tuumia.' Mutta sitten johdutaan ennusteluihin

jotka käyvät tavalliseen, ehkä suuressa määrin kokemukselliseenkin suuntaan: 'Vaan ei se mahdollakaan kauvan elää, se on liian hyvä lapsi tähän maailmaan, Jumala kutsuu sen luokseen puhtaana ja viattomana. — Jo minä olen sitä ihmetellyt aina, ja kaikkihan sitä ihmettelevät. Se osaakin Viioska niin hyvästi kasvattaa.'

Kun tuntee Elsan tarinan, niin tämä viime lausuma kuulostaa kuin sala-ivalta poloista, hurskasta Viion leskeä kohtaan. Työhön ja Jumalanpelkoon hän kyllä osaa kasvattaa tyttärensä, mutta hän kasvattaa liian varoen — ja liian herkkäuskaisesti. Tytöstäkin tulee liian herkkäuskoinen ja ylimaallisen kaunis. Hän kasvaa paratiisia varten, missä käärmeikin on vilpitön, enemmän kuin meidän petollista maailmaamme varten. Hän ei saa tilaisuutta karaistumaan ulkoilmassa, ennenkuin elämän raakuus koskettaa hänen terälehtiinsä. Eikä Jumala kutsu häntä luokseen ajoissa.

Ojanniemen Mari kulkee Elsan edellä sitä laveata hetkenonnen ja alennuksen tietä, jolla hänkin joutuu juuri puhkeavassa keväässään suorittamaan kierroksensa. Mari käy sitä luontonsa ylivoimaisten taipumusten vetämänä; Elsa joutuu sille kokemattomuutensa pettämänä, mutta jättää sen, alistuen uskollisesti luonteensa määräämään kohtaloon. Hän kiintyy tunteellaan ratkaisevasti Montinin Joriin, viettelijäänsä, ja antautuu luottavaisena rakkaudelleen. Kun hän tajuaa onnettomuutensa, silloin vasta hänen sisäinen arvonsa

tulee oikein näkyviin. Hän jää sydämessään äärimäiseen saakka uskolliseksi ensi tunteelleen, — Viioska tunsii Elsalla olevan 'hänen luonnettaan siinä, että ikävöipi niin kiinteästi ja koko sydäimestään' — ja huomattuaan lopultakin luottamuksensa pilkatuksi, hän jaksaa säilyttää tunteensa nuhteettomuuden ja pysyä omien sisäisten vaatimustensa tasalla. Hänen sisäistä elämäänsä tänä koettelemusten aikana valaisee surun ja nöyryyden kauneus, hän säilyttää omille hartioilleen syyn lapsensa orpouten ja äitinsä murheeseen; mutta hän kestää itsetietoisena ihmisten pilkan ja tylyyden, ja hän osaa suhtautua ympäristöönsä tarpeen tullen ylpeydelläkin, mikä osoittaa hänen ottaneen täysin omalle vastuulleen asemansa. 'Kirkoittelu'-luvussa tämä itsetietoisuus, jota ensi näkemältä ei uskoisi Elsassassa olevan, purkautuu jyrkimmin, ja tämä (XI) luku on Elsan psykologian voimakkaimpia nousukohtia. Siitä kivahuttaa joku Elsan terävimpiä arvosteluja 'maailmasta', kuten: 'Kyllä ne ovat hyviä ja ystävällisiä, kun on heidän yläpuolellaan, vaan joutuupa tasalle tai vähänkin alakynteen, niin suu on irvillään ja pirullinen hymy huulilla'; sama tunto toistuu myöhemmin viileämpänä, vaikka yhtä leppymättömänä: 'Te sanotte', — lausuu Elsa äidilleen —, 'että ihmisetkin saavat aiheita sanoa minua ylpeäksi. Jos minä matona makaisin heidän jaloissaan, niin luuletteko että sillä paranisi? Ei. Jokainen pitäisi oikeutenaan kiduttaa minua kuten

kidutetaan käärmettä. Minä en ole ylpeä, vaan en ystäviksenikään heitä halua. Minä pidin heitä vain siksi ulohtaalla, että eivät tule poleksimaan varpaitani. — — Ei kissa kiduta hiirtä niinkuin ihminen ihmistä, joka on joutunut alakynteen.' Ja kirjailija vahvistaa tarpeeksi puhuvilla esimerkeillä tätä Elsan syvästi koettua ihmissielun näkemystä.

Meidän myötätuntomme pysyy loppuun saakka ehyenä Elsan puolella. Kuitenkin nousee mielessä epäily: eikö Elsan uskollisuus tunteelleen Jorinlaista raukkaa kohtaan ole sairautta? eikö hän aseta itselleen vaatimuksia, joiden ei tarvitse kestää todellisessa elämässä? Hänet säästäisi kuolemalta niin mielellään Erkki Tuiralle, joka on miehekäs ja ehyt luonne ja jonka — onnettomuudeksi liian myöhään ilmi tuleva — rakkaus Elsaan vaikuttaa kuin lupauksena keskellä elämän murhenäytelmää. — Mutta tekijä voi viitata siihen, että Elsa, joka mielessään kyllä vastaa lämpimästi Tuiran tunteisiin, asettuu ratkaisussaan Tuiran oikeuden kannalle saada omakseen ehyt ja koskematon rakkaus, että hän siis hylkää kunnan kosijansa oman oikeudentuntonsa vaatimuksesta. Lopullisesti saamme kuin saammekin tyytyä siihen Elsan uskoon, että hän päätöksellään välttää tekemästä 'suurimman vääryyden Tuiraa kohtaan'.

Herkemällä mielellä luotua kuvaa nuoresta tytöstä kuin Elsa meillä ei liene kirjallisuudessamme. Kirjailija Pakkalalle ja hänen tyypillisim-

mille henkilöilleen on ominaista mielen lämpö, joka voi muuttua sekä tulisuuksi että hempeydeksi. Usein käy niin, että mikä heissä lapsena vaikuttaa räikkaalta ja viehättävältä, se tuntuu heidän varttuneemmalla iällään liian hempeän kauniilta: he ovat ehtineet temperamentiltään kypsyyttä, mutta elävät mielellään yhä lapsuutensa mielikuvissa. Tämä koskee varsinkin Elsan kuvausta. Hänen rakkaudessaan on vähän vivahduksia, — tai hän ei tapaa sille yhtä yksilöllisen varmoja ilmeitä kuin muille sielunliikkeilleen. Niin esim. luonnonromantiikka s. 138 tulkitsee hyvin väljähtyneesti hänen tunnettaan, joka monin muinkin paikoin 'Elsassa' kärsii poutaa, ohenee. — Onpa nuorissa miehissäkin — sekä Erkki Tuirassa että Risto Kivisessä — heidän ('Elsan' IX:n luvun kapakkakuvausessa) osoittamastaan miehevyystä huolimatta piirtonen hentomielisyyttä.

Ainainen köyhyys ja tragiikka ei näissä romaaneissa tule näkyviin harmaana, sillä kirjailijalla on rikkaat taidekeinot. Yksinpä Vimparien vaivaiseen elämään sädehtii sydämellisen runouden valaistusta, joskus huumorinkin pilkettä. Ulkonaisesti ahtaankaan ihmiskohtalon kuvaus ei enää vaikuta ahtaalta, kun siinä on niin vapaat sielulliset näkölinjat kuin Pakkalan ihmisillä yleensä. Onpa kirjailija sitäpaitsi jättänyt 'Elsassa' ulkonaisenkin perspektiivin avoimeksi; sen loppukohdauksessa nuorimman polven edustajien saapuminen käsikädessä on kuin viittaus sovittavaan tulevai-

suuteen. Ja tuntuu kuin vaaralaiset olisivat lopultakin lisänneet voittona yhteiseen henkiseen pääomaansa paljon: tietoisien tunnon ihmiskohtaloista.

Tällainen tunto se vähitellen antaa heille sisäisen ylemmyyden rikkaitten ja etuoikeutettujen verroilla. Näille jälkimäisille ei koskaan tule tilinteon pakkoa, eivätkä he vaapaaehtoisesti antaudu siihen. Se on heidän elämänsä sokeus.

Tältä kannalta näiden kuvausten kriittisyys yläluokkaa kohtaan saa suurimman kantavuutensa. Yläluokkalaiset eivät jää ainoastaan omaltatunnoltaan tylsemmiksi, vaan — siellä täällä annettujen viitteiden mukaan — muutenkin sielunelämältään vaivaisemmiksi yhteiskunnan jäseniksi.

Porvarismaailma on, kuten jo ennen huomautettu, nähty vain Vaaralta käsin. Mutta vaaralaiset eivät muodosta puoluetta, eikä 'porvareita' siis katsota puoluesilmillä silloinkaan kun heidät nähdään kunnottomiksi. Latun emännän vihjaus 'herrassukuun' (siv. 36 'Vaaralla') on luultavasti aivan paikallaan; tylyyden ja hassun pikkumaisuuden näkeminen Karenin rouvan käyttäytymisessä Nikkilän emäntää kohtaan, hänen ajatuksissaan Vimparin ulkonäöstä ja Viion lesken 'syntisestä joulupuurosta' ei vähennä luottamusta Pakkalan ihmiskuvaukseen; rouvain käynti köyhien luona (s. 141 ja seur. 'Vaaralla') sekä heidän kaukomielinen huolensa mustista pakanoista (s. 191 ja seur.) on tehokasta ivaa, tehokasta siksi että se on niin tuhannesti tunnettua; Vimparin pyhävihaiset

sanat komesrooti Tikleenille ja Nikkilän hiljainen epäily Montinin rouvan tunnollisuudesta lehmäkaupoissa eivät ole proletäärin nulikkamaista ilkuntaa porvarien viheliäisyydelle, vaan tosiallisia huomioita; ja koko 'Elsan' läpikäyvä moraalinenkin luokkavastakohtaisuus on näkökohta, jonka merkitseminen osoittaa vain oikeata vaistoa, ei mitään epätaiteellista harrastusta. — Pakkalan kriittisyyttä yläluokkaa kohtaan — siinä missä se esiintyy erikoisena etuoikeutettuna 'ylempänä' säätyinä — ei voi sanoa miksikään ennakkolliseksi tarkoitteeksi. Jos hänen kuvauksensa taiteellisuudesta huolimatta vaikuttavat joskus voimakkaana saarnana, niin se on tietysti ominaisuus, josta on iloittava. Pakkala laskee rehellisesti myötätuntensa lisäpainoksi niiden puoleiseen vaakakuppiin, joissa hän on löytänyt enemmän sisäisiä elämänarvoja. Sitäpaitsi hänen näkemyksensä on, kuten ennen sanottu, sangen tasapuolinen: hän näkee 'porvareissa' myös kunnan ihmisiä (kuten Lindbomin patruunan, s. 10 'Vaaralla'); hän näkee myös vaaralaisissa pirullisuutta ja tylyyttä — 'maailman mieli' esim. 'langenneista' puhkeaa sielläkin helposti pahansuovaksi ivaksi, kts. 'Elsa' s. 176-7 — ja uskonkiihko saa Korhosessa työkeän edustajansa. Eikä voi syyttää yksinomaan ylempää säätyä siitä, että Vimparin Aaposta tulee lurjus ja teeskentelijä, — jos kohta Vimpari itsäkään ei mahda paljoa lapsilaumansa kasvatukseen ja jos kohta Karenin rouva ei tunnu olevan ensin-

kään omiaan kasvattamaan pojan hyvistä taipumuksista raitista luonnetta.

Se elämänihanne, mikä tuntuu parhaiten vastaavan vaaralaisten kuvitelmaa onnesta, ei varmaankaan ole uusiaikaisen sosialismin muovailema, vaan pikemmin tasapainoisesti porvarillinen, yksilöllisyyttä suosiva ja työteliäs.

* * *

Esikoisteoksiin verraten jo 'Vaaralla'-romaanissa on erityisesti huomattavaa syventynyt sisäisyys. Kuitenkaan se ei varsinaisesti ole aatteellinen romaani valtavine vastakohtineen, se on vain sarja 'kuvia laitakaupungilta.' Ja niin paljon kuin siinä onkin surua sekä ankaria kontrasteja — kuten Elsan heleitten unelmain ja Tolpan Annan kurjuuden, sivuilla 32 ja 33 —, niin yleisävyltään sitä voi kuitenkin sanoa melkein idylliseksi: se on täynnä herkkää lyrillistä mielialaa. Lasten lentävä kuvittelukyky, heidän mielihohteensa ja leikkinsä tuovat aina virkeän tuulahduksen, kun alkaa tuntua painostavalta. Laatuksien vaihtelevaisuus korvaa sen mielenkiinnon, minkä varmempi suunnitelmanmukaisuus olisi tuonut mukanaan.

'Elsa' on edellistä sekä keskitetympi että sielullisesti yksilöistyneempi. Jo alunpitäen se on tumma ja kohtalontuntoinen, talvitunnelma siv. 15 on kuin täynnä aavistusta. — Mielenliikuntojen vaihtelevaisuus pyrkii siinä yhä enemmän ilmi

välähtelevissä vuorolauseissa. — Ja yhteiskunnallisten joukkovastakohtien rinnalle kärjistyvät yhä merkitsevämpinä yksilölliseetilliset sekä uskonnolliset ristiriidat. Pakkalalla muodostuu henkilöitten elämäkatsomus ehkä välittömämmin kuin kellään kirjailijoistamme — välittömämmin kuin esim. Järnefeltillä — näkemysten ja kokemusten pohjalla. Hänen ihmisensä eivät muodostele uskonnustuksiaan saivartelemalla, he ovat temperamentti-ihmisiä ja heillä on kestävät tunteet. Siitä varsinkin 'Elsan' ihmisluonteiden elävyys.

'Elsakaan' ei sentään ole siinä määrin keskitetty romaani, että vain yksi elämäntarina juoksisi sen yhdistävänä lankana. Siinä on lavea ja voimakas pohjavirta, joka kuljettaa vieläkin mukanaan useimmat edellisessä kirjassa alkaneista ihmiskohtaloista. Siinäkin on päähenkilönä oikeastaan koko 'Vaaran' kansa. Mutta vauhti on huomattavasti kiinnittynyt; niin varsinkin IV:stä luvusta alkaen, joka on erinomainen valmistelu Elsan murhenäytelmään, — II ja III luku kulkevat vielä verrattain matalalla, joskus liian korkeallakin tyttömäisissä haaveissa. Etempänä ovat kuvaustaidon tai psykologian nousukohtia luonnon- ja laatukuvat V:n ja IX:n luvun alussa, kapakkakuvaus ja kirkoitteluluku sekä annoksen hirtebishuumoria sisältävä huutokauppaluku (XV.). — Sikäli kuin luonteet jyrkentyvät, sikäli myös tyyli alkaa vaihtua 'Vaaran' tyvenestä, lyyrillisesti väreilevästä sanonnasta kärkevämmäksi. Monijaksoiset lauseet ovat yhä

vähennemässä, perättäiset synonyymit samoin. Kirjailijan (sekä hänen henkilöidensä) rakkaus luonteviin vertauksiin ja sananparsiin on sensijaan säilynyt; ne keventävät tyyliä ja humoristisilla mielijohteillaan vapauttavat usein ahdistavasta tunteesta.

'Vaaran' ja 'Elsan' parhaissa luvuissa Pakkalan taide saavuttaa täyden sekä psykologisen että tyyllillisen varmuutensa.

* * *

Pakkalan pienten kertoelmien henkilöt ja tapaukset ovat nähdyt samassa, edellä esitettyjen romaanien ilmapiirissä. Ne liittyvät sekä laatu- kuin kuvina että sielullisina näkemyksinä samaan eepilliseen sarjaan.

Mutta ne ovat enää vain vähässä määrin paikalliskuvausta, vaikka paikallisuus kuvastuu aiheisiin. Niiden tarkoituskin on olla sisäistä runoutta, ja niiden pikku ihmiset ja kuvat kohoavat usein suorastaan vertauskuvalliseen merkitsevyyteen.

Teuvo Pakkalan miniatyyrit eivät ole ainoastaan älykkäästi piirrettyjä, runollisia laatu- kuvia; niillä voi olla harvinainen kantavuus yli yksilön sielullisen tason ja määrätyn tuokiotilan. Se intuitiivinen ajatus, että ihmiset pysyvät samoina, olivatpa he lapsia tahi n. s. täysikäisiä, on niissä keskittävänä voimana. Niiden näkölinjaan voivat sopia inhimillisen kehityshistorian mahtavimmat

ilmiöt. Siinä on näiden lapsitarinain erikoisuus kirjallisuudessa.

Niin esim. Teliinin Villen mahtisanalla 'stiiknafuulia' ('Lapsia'-kokoelmassa) on, ottaaksemme sen symbolisesti, suuri uskonnollispoliittinen menneisyys. Käyhän suurten ja suurimpain ihmisten elämässä juuri samalla tavoin kuin tässä lasten kilpailussa: taistelu vallasta ihmismielten yli on aina mielellään muodostunut taisteluksi jostakin tuollaisesta oudosta, salaperäisyydellään herpaisevasta arvonimestä. Asian nimi on usein tärkeämpi kuin itse asia. Eikö nuori prelaatti niin pakanallisessa kuin kristillisessäkin maailmassa, moni kansojen käskijä ja muu päivänsankari ole yksinomaan tuontapaisella 'stiiknafuulia'-valtilla noussut kukoksi tunkiolle? Ja ansiokkaampikin huomaa olevan parasta käyttää hyväkseen voitetun edeltäjänsä keksintöä, päästäkseen täysiin oikeuksiinsa. Niin tekee Villen voittaja juoksukilpailuissa, Maija, jonka edellinen tahtoi saada 'tammana' kerrassaan syrjäytetyksi pois kilpailuista. Ja muutkin henkilöt joutuvat tässä yksinkertaisessa pikkunovellissa edustamaan jotakin ihmiskunnan osaa: niin pääsee likka-poju siskonsa suuruuden totiseksi todistajaksi ja osalliseksi hänen voittonsa hedelmistä. Mutta uuden 'stiiknafuuliankin' yllä ovat korkeammat mahdit: isä ja äiti, joiden suhtautuminen juttuun on mainiosti ratkaistu. — Tämä on ihmiskunnan historiaa mitä hupaisimmassa muodossa esitettyä.

Sama ajatus liittää 'Jumalanmarjat' läheisesti 'Mahtisanaan'. Senkin lukee psykologisena jutelmana korkealla nautinnolla; siihenkään ei ajatusta ole kirjoitettu kuvan tekstiksi, niinkuin ei milloinkaan Pakkalan tarinoihin. Mutta lukijalle, joka joskus on itse ajatellut ajatuksen 'täysikäistenkin' lapsenkaltaisuudesta, hänelle myös tässä novellissa on kantavaa yleisinhimillistä symboliikkaa, olipa se sitten tietoisesti tai vaistomaisesti siihen runoiltaa. Nuo marjapojat ja -tytöt eivät ole vain Vaaran lapsia, ne ovat luonnonihmisiä, jotka uhraavat parhaintaan tuntemattomalle jumalalle, toivoen hänen suosiotaan; Ulla ei ole vain haaveileva tyttönen, hän on uhripappi, johon vallan- ja mainehimo hiipii hänen huomaamattaan ja viettelee hänet petokseen, kunnes hän lopullisesti saa sen nöyryytyksellään sovittaa, huomattuaan ettei jumala suosikaan häntä sen paremmin kuin ketään; mutta Raution Kalle on rohkea, älyllinen epäilijä sekä jalomielinen uskonuudistaja. — Niin myhäilevällä huumorilla kuin tämä tarina onkin kerrottu, niin se on Pakkalan totisimpia novelleja ja myös sielullisesti erittäin monikuteinen.

Entä jutelma 'Piispantikusta' (kokoelmassa 'Pikku ihmisiä'), fetishistä, jolla ruunankummikin oppii äkkiä lukemaan, — kuka tuntee sen historian läpi aikojen? Eikö sillä ole tuhannet vastineensa kaikkien kansojen lääkitystaidossa, rituaalisissa menoissa, poliittisten älypäitten keksinnöissä? Mitä ovat kaikellaiset ihmeläkkeet, taikakalut,

haaveelliset aatteet muuta kuin 'piispantikkuja', — aluksi ristittämiä, sitten, kun keksijä saa kilpailijoita, yhdellä, kahdella, kolmella ristillä varustettuja. — Tiuran Santeri taistelee ylivallostaan yhtä suuripiirteisesti kuin siitä konsanaan taistellaan kaupan ja hengen aloilla maailmassa. Ja hän suoriutuu paremmin kuin 'mahtisanan' keksijä, ainakin toistaiseksi.

Kauas vakavimpaan aikaihmissen elämään heittäivät valaistuksensa niinkään tyyppikuvat sellaiset kuin 'valehtelijat' Hanna ja Lyyli, jotka uskoivat ja luulivat muidenkin uskovan heillä olevan päällään omat uudet kevättakit, vaikka pasteerailivatkin äidin röijyissä; tai Vappu ('lhme ja kumma', sekin 'Lapsissa'), runoilijatemperamentti, joka sai hyvin ahtaasta ottaa tottumuksensa arkielämän velvoitukseen; tai kunnan toverukset Mylly-Pekka ja Paljas-Pekka ('Pieniä ihmisiä'), joissa kaikki oli reilassa, paitsi että heillä oli kummallakin 'arka kohtansa' — toisella punainen tukkansa, toisella paljas nimensä —, 'niinkuin se on kaikilla', sekä että he eivät pääse siitä ennenkuin kuolevat —: silloin pääsevät, niinkuin kaikki; tai Laura ('Veli', 'Pieniä ihmisiä'), jonka veljenkaipuu heijastuu kaihomielisenä hänen äitinsä tarinasta ja täyttyy toisenlaisena kuin hänen odotuksensa oli, — niinkuin käy usein aikaisten elämässä. — Tai missäpä Pakkala ei antaisi kuvia aikaistenkin lapsenomaisuudesta. Hänellä on pettämätön kyky 'narrata lapsia', s. o. meitä täysikäisiä, jotka uskomme hurskaasti hänen juttelevan

vain Teliinin Villestä, Tiuran Santerista, Ullasta, Hannasta, vaikka hän juttelee myhäillen meistä jokaisesta, täysikäisistäkin. Juuri lapsen hän näkee meissä silloinkin, kun hän panee lehtorin ja vanhan Leenan ('Veljessä') kontilleen nukkelan ikkunasta tirkistelemään, tai nostattaa (erittäin luontehikkaassa kertomuksessa 'Väliaita', Valvoja 1895) mitä parhaat naapurukset Kalliset ja Väistöt vastakkain sen inhimillisen-lapsimaisen omituisuuden yllyttäminä, että kukin on omansa puolesta, vaikkapa vain kissansa ja koiransa.

Hänellä on sentään myös koko joukko tarinoita, jotka eivät välittömästi anna aihetta vetämään tällaisia projektsio-säteitä lasten elämästä aikuisten elämään, tai päinvastoin. Nekään eivät silti ole kaskuja, vaan yksilöitynyttä psykologiaa. Ja niitä hallitsee Pakkalan kekseliäisyys, sydämen ja älyn yhteinen.

Erinomainen näyte hänen draamallisesta kyvystään on 'Mari varkaissa'. Heti ensi lause siinä iskee draamalliseen hermoon: 'Mari oli yksin kotona ja kahviastia oli pöydällä!' Huutomerkki tämän lauseen lopussa antaa ikäänkuin tahdin, jota kertomuksen kulku noudattaa. Lyhyin, kiintein lausein siinä kehitetään yhdestä tuokiotilasta toinen, joissa Marin synnillinen taipumus, lankeemus, ja omantunnon säikyntyä ja varokeinot rikkeen peittämiseksi tutkitaan jännittyneellä uteliaisuudella. Ja jännitys kasvaa kasvamistaan, kun näyttämölle astuvat äiti sekä Sanna ja Jussi, jotka kaikki hah-

moitellaan muutamilla itse asiaan keskitetyillä vuorosanoilla, — kunnes se laukeaa Marin äkilliseen, tunnustustalupaavaan loppurepliikkiin porstuasta: 'Äiti! Tulkaapa tänne!'

Ukkosta on ilmassa myös 'Häirityssä jouluilossa', ja sekös puhkeaakin jylyksi: tuliluonteinen miehenalku sattuu erehdyksessä paljastamaan ennen aikojaan oman kalliin joulusalaisuutensa, jonka on vast'ikään lukinnut kunniasanansa taa: 'olen sika jos sanon!'; ja sisarten siitä johtuva vahingonilostaa myryn, jonka seurauksiin on hukkoa koko sisaruskunnan jouluilo.

Kuinka itsensä-unhoittavalla, miltei naisellisella tunteella Pakkala osaa seurata lastensa mielikuvia heidän vaihtelevissa tiloissaan, sitä todistaa hyvin kertomus sairaasta Nannasta. Se antaa aavistuksen hänen psykologisen asteikkonsa laajuudesta. Hänen terveillekin henkilöilleen ominainen kuvittelu on tässä melkein aineettoman rajatonta; 'Kaisun liikkuminen', varpaitten ja sormien kisailu (vrt. 'Lapsuuden muistoja' s. 7) y. m. s. sairaan aistimukset vaikuttavat omituisen unen tavoin. Koko tarinan ylle leviää samanlaista toipuvan kevään hohtoa ja kaihomieltä kuin luterilaisen kevätvirtemme yli.

Sielullisena näkemyksenä yhtä poikkeuksellinen kuin edellinen, mutta jylhä ja karmaiseva on 'likkaraukan' tarina ('Pieniä ihmisiä'). Tekisi mieli nimittää sitä legendaksi, sellaisella kunnioituksetunteella alentavimman ihmisonnettomuuden edessä se on

kirjoitettu. — Iikka-raukka on syntynyt ja kasvanut 'voimakkaaksi kuin karhu ja nopeaksi kuin hirvi', mutta jäänyt älyltään aivan lapsen kannalle. Hän toimittaa etupäässä — hevosen virkaa, täydestä sydäimestään ja sielustaan; ja sillä toimella hän pitää yllä itsensä ja äitinsä, isän ollessa Ameriikassa kultaa vuolemassa. Kaikki kaupungin vesat pitävät häntä ajokkaanaan, leipäpalkoilla. Sattuupa sitten isä palaamaan kotimaahan rikkaana miehenä, mutta edeltäpäin perheelleen ilmoittautumatta. Kaupungin tullissa hän tapaa omituisen 'hevosen', joka kulkee kahdella jalalla, vuoroin puhuu ja vuoroin hirnuu ja tarjoutuu kiidättämään hänet mökilleen, Ylikylään. Isä ei tunne poikaansa, joka oli ollut vielä sylissä kannettava kun hän läksi kotoa pois. — 'Iikka kuopi ja hirnui niin luonnollisesti, että miestä nauratti, vaikka tuntuikin surulliselta.' Hän istuu kuitenkin kelkkaan, ja ajo alkaa. Pian on taival katkennut ja kotimökki näkyvissä; äiti vartoo poikaansa.

'Äiti huomasi ensimmäisenä päitset liikan päässä.

„Herra siunaa! Voi onneton poikani!“

Mies kohahti kelkasta kuin salama.

„Koistinen! Mieheni!“

Ja vaimo purskahti itkemään.

„Tuoko on poikani?“ sai Koistinen käheällä äänellä kurkustaan viitaten likkaa, joka seisoikin kelkan edessä, korskui ja kuopi ja oli purevinaan kuolaimia.

„Tuoko on poikani?“

„Se, hevosesi!“

Koistisen kädet puristuivat nyrkkiin.

„Tuoko minun poikani, tuo pöljä!“ huuti hän niin, että likkakin pyörähti katsomaan vierasta, jonka oli niin komealla kyydillä ja suurella riemulla tuonut kotimökille. Ja siinä se mies nyt seisoi julman näköisenä, nyrkit puristuksissa aivan kuin uhaten jotakin.

„Mitä merkitsevät minun rikkauteni, jotka niin suurella vaivalla ja taistelulla olen koonnut? Sitäkö varten Jumala on minulle lopultakin antanut menestystä, että voi kolhia sitten kahta kovemmin? Kiusa ja kuolema!“

Hän kohotti kapsäkin kaksin käsin korkealle ilmaan ja iski kaikin voiminsa sen kelkkaan, niin että kaustat paukahtaen katkesivat aivan kuin säestykseksi synkälle kiroukselle, joka jyrähti hänen suustaan.

Vaimon silmissä alkoi kaikki pyöriä ja musteta. Kun hän tointui, istui mies mökin portailla ja itki, mutta likkaa ei näkynyt missään. Hän oli kadonnut jäljettämiin.

Hän oli pillastunut, kuten hevonen. Sille tielleen hän jäi vuosiksi, — hevoseksi uuteen paikkaan, johonkin köyhään sydänmaan mökkiin, jossa hänet oli otettu hoiviin ja annettu hänelle mielihyvällä hänen taipumustensa mukaista ammattia. Kerran hänessä kuitenkin kaupunkimatkalla heräävät paikallisvaistot ja muistot entisvuosilta, ja hän karkaa — oikopäätä kotimökilleen. Se on nyt vauras talo,

likka ei ole sitä tuntea enää. Mutta pihalla äiti-vanhus on häntä vastassa, hirnunnan kutsumana. Likka ottaa kelkasta vasun ja mytyt kainaloonsa. 'Sanoo hymyillen äidille:

„Äiti, on leipää, ja voita ja nisuakin.“

„likka-raukka, oma onneton, kaivattu poikani!“

„likka!“ lausuu kuummastuksissaan nuori mies, joka on vasta tullut tapauspaikalle. Mikä likka se on?“

„Sinun veljesi“, vastaa emäntä. Hän taluttaa huoneeseen pitkäpartaisen ja pitkätukkaisen miehen. Tämä seuraakin mielellään kuin pieni lapsi äitiään, hymyillen tyytyväisenä.'

— Tämä romanttinen, tavallista vaativampi juoni on sepitetty kaikissa liitteissään realistisella luotettavuudella. Sen suoritukseen — aiheesta puhumattakaan — voisi itse Maupassant olla tyytyväinen. Se on täynnä pingoittamatonta sielullista tuskaa.

— Siihen luonnokseen, jolla edellisessä on esitelty Pakkalan Vaaran-epiikka, voisi näistä lapsikuvista ottaa monta uutta huomiota lisäksi. Mutta pääpiirteet lienevät jo tulleet mukaan. Tyypit ovat enimmäkseen samaa maata kuin romaanien henkilöt, mutta huomattavasti kiteytyneet varmaäärissä novelleissa. Latun Liisan voi tuntea 'Mahtisanan' Maijan vanhemmaksi sisareksi, Vapulla ja Viion Elsalla on paljon sukulaisuutta, samanluonteisia merimiehenalkuja on sekä romaaneissa että novelleissa j. n. e. Rakenteen visuus tiivistää heistä entistä

kirkkaampana esiin heidän luontaisen älynsä, heidän tulisuutensa, heidän liikuntailonsa. — Liittyvätpä nämä kertoelmat ikäänkuin välijutelmina laajempiin yhteyksiin tai olivatpa ne tarkoin omalle alalleen rajoitettuja, — ne ovat pyöristeltyä epiikkaa. Ainoastaan joku harva — kuten 'Veli' — tuntuu hauraalta ja ikäänkuin koneellisesti kootulta. Melkein kaikki pysyvät rikkaine vivahduksineen, vilkkaine elenäytelmineen (huom. Paljas-Pekan ja Mylly-Pekan älykilvoittelu 'Pieniä ihmisiä' s. 95 ja seur.) elimellisesti koossa; niin seestyneenä ja hallitsevana niissä on luonteenkuvaus. Ja hiljainen huumori heijastelee kaikkialle kuin itse elämän sisimmästä tuleva valo.

Parhaissa näistä pienoiskuvista Pakkala on saavuttanut klassillisen tasapainoisuuden; niissä on pyrkimys ja kyky yhtä, äly ja runollinen vaisto samalla korkealla tasolla varmemmin kuin muualla hänen tuotannossaan.

III

Ulkopuolella tähän asti esitettyä aihepiiriä Pakkala on esiintynyt useassakin teoksessa. Eikä hän mihinkään aiheeseen ole ryhtynyt ilman runsaita edellytyksiä. Siitä huolimatta hänen vaaralaiskuvauksensa jäävät kuin jäävätkin edustamaan hänen taiteellista kykyään sen luotettavimpina ja yksilöllisimpinä saavutuksina.

Luotettavaa epiikkaa kyllä Oulua soutamassakin on. Mutta Pakkalan yksilöitä luova psykologia siitä on vähissä. Sekään ei ole suinkaan syntyisin aivan tekijänsä persoonallisuuden ulkopuolelta — paremmin kuin sen kuuluisampi ja alkuperäisempi edeltäjäkään, 'Rautatie,' — paremmin kuin mikään välittömällä näkemyksellä suoritettu elämätkuvaus. Mutta se vaikuttaa, enemmän kuin esim. kaikki Vaaran kertomukset, veronsuoritukselta ajan hiukan kansatieteelliselle, ammattitaitoa kunnioittavalle suunnalle.

Vapaaehtoiselta veronsuoritukselta kuitenkin. Siinä on Pakkalaa ihmiskuvauksen hiljainen ilo, ilmavat, selkeästi nähdyt maisemat, koko juoheva koskenlasku-kuvaus — ja varsinkin herrojen osuus

siinä (s. 71—3) — jossa kirjailijan huumori saa taas pilkehtiä näkyviin. — Ammattitaitoa siinä taas on huolellinen kartoitus, esikoisteoksesta paljon kehittynyt eepillinen kertomisen tahti, jokaisen piirteen, jokaisen äänen asiaankuuluvaisuus. Sanonta on normaalista kansanproosaa, siinä ei ole subjektiivista mukanaelämisen iloa siinä määrin kuin esim. 'Lapsuuden muistoissa', mutta ei myöskään vähintä turismin makua.

Tämän tervanvientijutelman, kuten 'Rautatienkin', kertovana sisältönä on kuvauksen verkkainen eteneminen takamailta — tässä Kajaanin takalistoilta — edistyksen voittoalueille ja palaaminen sieltä takaisin. 'Oulua soutamassa' ei kuitenkaan Ahon epopean tapaan ohjaudu hienosyisen psykologisen juonen mukaan; juonen haamua siinä on vain Jussin traagillinen kohtalo: rakkaustoiveiden pettyminen, heittäytyminen riemun huumaukseen kaupungissa, tapaturmainen kuolema paluumatkalla. Pääpiirteiltään se siten jää etnograafis-sivistys-historialliseksi kuvaukseksi, jossa sielulliset ilmeet ovat köyhät. Sielullisia nousukohtia on varsinkin Jussin markkina-humala, — samansuuntainen kuin Jukolan Laurin haltioituminen Hiidenkivellä. Jussin ohella ovat Kusti ja Liisa luonnehditut eloisimmin. Kuvattaviksi kiitollisia tyyppejä, tervakan-sasta esivallan miehiin asti, kirjailija on muuten tuonut näkyviin paljon, hetkeksi kunkin, kuten useimmissa kirjoissaan.

*

*

*

'Oulua soutamassa' on ainoa Pakkalan teos, missä luonnonkuvauksella on oma itsenäinen, ihmiskuvauksesta riippumaton arvonsa. Siten se muodostuu objektiiviseksi ympäristön maalailuksi. Mutta se mielihyvä, millä kirjailijan silmä kiintyy maisemiin matkan varrella, siirtyy lukijaankin ja virittää hänessä raikkaan liikunta- ja näkemisilon.

Jos Pakkalan ensimmäisessä näytelmässä, komediassa Tukkijoella (1899), olisi paikallistutukaan vahvempi, niin se voisi vaikuttaa luontoperäisemmältä. Mutta siitä paremmin kuin luonteiden tai kielimaun luonteellisuudesta tässä huvinäytelmässä ei voi paljon puhua. Sanotaan: 'tässä pitäjässä' ja 'toisessa pitäjässä'; lähes samanlaisella arviokaupalla tekijä on jaellut henkilönsä eri säätyihin: Turkan, Huotarin tukkilaisiksi, vaikka he ovat vain yleensä reippaita kunnan nuoriamiehiä, ilman vähintäkään karheutta, ilman rajuja luonnonviettejä, ilman erämiesverta; räätärin heidän vastakohtakseen, kyläläisen yhteiskuntamahdin henkilöitymäksi, vaikka hän tuntuu kovin kapoiselta edes ivakuvana edustamaan persoonallaan muuta kuin korkeintaan Poro-Pirkon ja Pahnaijan ynnä heidän uskonsisartensa seurakuntaa. Tyttöväki myös on luonnehdittu sangen ylimalkaisten tuntemusten varaan, — eipä paljon sen kummemmin kuin mitä rekiviisuntekijä juttelee säikeissään:

Tämän kylän tytöt ovat tilulilulei,
toisen kylän tytöt ovat huhhahhei.

Kyllähän kaupustelija Maijan voi sekä varreltaan että kieleltään erottaa Pietolan Katri tyttärestä, mutta he menestyvät kuitenkin molemmat — ja kaikki muutkin — vain 'laulunsekaisessa huvinäytelmässä.' — Pietola on alusta loppuun pelkkä tuhnio, surullisen suomalainen tyyppi, jonka kuvaukseen on kyllä imeytynyt tervettä ivaa suomalaisen talonpojan velttoudesta ja tuhmuudesta, mutta jonka olemus on liian puhdas edes itsetiedottomasta lahjakkuudesta — jota Kiven henkilöt ylitsevuotavat — ollakseen koomillinenkaan.

Tässä näytelmässä, — jonka 'juoni' on sekä romaaneissa että seuranäytelmissä muodostunut sangen stereotyyppiseksi: kaunis talon tytär, jota viekas ämmämäinen räätäri koettaa petoksella ja muilla pakkokeinoilla saartaa omakseen, saatetaankin lopulta oikean kunnan miehen syliin, Turkan, joka miehevyydellään ja neuvokkuudellaan paljastaa kilpailijansa kurjuuden ja saattaa voitollaan myös oman säätynsä, tukkilaisuuden, voittoon pitkin linjaa, — tässä näytelmässä eletään sanaleikkien ja sutkausten varoin. Mikäli se huvittaa, se huvittaa reilulla, irtaimella tuokiotila- ja sanakomiikallaan. Tukkilaiselämä on siloista ja idyllistä, siitä puuttuu maantuntua. Varsinainen huumori nousee Pakkalalla vakavampien elämäntuntojen pohjalta; huvinäytelmä muuttuu hänellä pilaksi, johon alkuaineiksin kuuluvat sukkeluudet, laulut ja ilveilevät keksinnöt. Kun ne sitten punotaan yhteen Pakkalan vilkkaalla replikeeraus-lahjalla — joka kuitenkin vain

kertomuksissa on saavuttanut taiteelliset voittonsa —, niin ei ihme, että kappale voi saavuttaa niinkin suuren yleisömenestyksen kuin 'Tukkijoella'. Tämä näytelmä on ilmeisesti menestynyt muutenkin kuin 'suuren yleisön' huvituksena: kuinkahan monen seuranäytelmien-sepittäjän mielikuvitusta se onkaan hedelmöittänyt luomaan yhä uusia Turkkia, Tolareita, Maijoja, rättäreitä, Pölhö-Kustaita y. m. s. keveimmän näytelmistömme kiertolaisia! Näistä näytelmäkirjailijoista mainittakoon Maiju Lassila, joka Pakkalaankin nojautuvissa henkilöluonnoksissaan ilmaisee kyllä alkeellisempia vaistoja, mutta ei yhtä nasevaa vuoropuhelun johtelua.

* * *

Se koomillisen mielikuvituksen paisutus, mihin olemme tavanneet taipumuksia jo Pakkalan ensiteoksissa, viettää hänen toisessa näytelmässään Kauppaneuvoksen härkä (1901) voittojuhlaansa. Siitä olisi voinut tulla jonkinlainen Ibse-
nin 'Folkefjenden' paroodinen rinnakkaisdraama; nykyisessä muodossaan se on pikemminkin vain mätäkuun-pilaa, jossa Gogolin-moisen summaton mielikuvitus ja väsymätön, länsieurooppalaisesti salattu äly leiskuvat mielin määrin.

Näin huimaa pikkukaupunki-ivaa näytelmistösämme ei esiintyne. Robert Kiljanderin komediat ovat vallan kilttejä siihen verraten. Tässä näytelmässä ei ole sitä porvarillista tyyppiä, jossa ei

piilisi joku groteskimaisuus, jolla ei pää olisi hiukan viistossa.

Itse 'kauppaneuvoksen härkä' — lopultakin vain luonnollinen nauta, vihainen äksy sonni, — kasvaa sen hulluuden vertauskuvaksi, mikä tätä elämänpiiriä vallitsee, jonka hirmuvaltaa kaupungin koko hallinto ei mahda kukistaa, — eikä jouda, eikä tohdi. Sillä joka kajoaa kauppaneuvoksen härkään, hän kajoaa itse kauppaneuvokseen. Ja kauppaneuvos on yhteiskunnan hallitseva sallimus.

Tähän ympäristöön, jonka ilmassa on kaikenkaltaista kouhoutta, jonka koko elämä on yhtä humaltumusta ja sitä seuraavaa jälkipäivän viettoa, viskaa kohtalo helsinkiläisen runoilijanuorukaisen Hurmerinnan henkiseksi johtajaksi, sanomalehden pääksi. Hänen uransa siellä alkaa loistavasti, hänen toiveensa nousevat äkkiä. Mutta kuinka ollakaan, lehdessään varomattomasti julkaisemallaan kirjoituksella kaupungin aktuaalisesta asemasta ja kauppaneuvoksen härästä, — johon vaaralliseen kirjoitukseen hän itse ei edes ole syypää, vaan vahtimestari Hilleri, koomillisuutta ja sala-ivaa täysi deekisnero —, tällä kirjoituksella hän kerrassaan hävittää kunnit pilvilinnansa: kauppaneuvosta Jehovanaan pelkäävät porvarit kääntyvätkin äkisti Hurmerintaa vastaan ja tuomitsevat häneltä viran pois. Tähän ei komedia sentään pääty: kauppaneuvos käy itse laskevammin juoneen ja — koroittaa kapinallisen runoilijan pankintirehtööriksi sekä rikkaan leskirouva Danellin puolisoiksi; vieläpä hän lähettää

härkensä teurastajalle, jotta hänen valtansa ja yhteiskunnan 'iteaalinen' rauha säilyisi sitä varmemmin repeytymättä. — Näytelmän aatteelliseksi voimakeskukseksi tarkoitettulle Hillerille, joka sentään vaikuttaa kovin 'deus ex machinalta', jää voitoksi vain tuttavuus nti Salmelan kanssa, joka Hurmerintaa rakastaen on ollut tämän tukena hänen hetkellisessä vastoinkäymisessään.

Tässä parodiassa on epäilemättä erittäin hyviä otteita, mutta liioittelu tekee ne tyhjiksi. Koko meno on liiaksi venäläiseen malliin muodotonta. Näissä henkilöissä: löperössä pormestarissa, 'sivistyssanoilla' ratsastavissa sekä kunniasta ja etusijasta kilpailevissa kanttorissa ja värjärimestari Pommerissa, turhantarkkuuden henkilöitymässä, kolleega Naatuksessa, Shakespearen narrien makuisessa Hillerissä, saiturissa rouva Danellissa — kaikissa heissä saattaa olla hyvinkin suomalainen pohjapiirustus; mutta houkutus pilakuvaan on kirjailijalle ollut ylivoimainen: he eivät vaikuta enää inhimillisiltä — ainakaan suomalaisilta — päättömydessään. Niinpä vuoropuhelukin on haihattelevaa. Näytelmän loppu taas, missä Hilleri ja nti Salmela lähentyvät toisiaan, on vastoin näytelmän hallitsevaa sävyä otettu totisesti; molemmat henkilöahmot vaipuvat siinä hentomielisemmälle tasolle.

Jos 'Tukkijoen' tehottomuutena on komiikan liiallinen etnograafisuus ja henkilökuvauksen kaava-

maisuus, niin yksilöllisemmässä 'Kauppaneuvoksen härässä' taas arvaamattomat mielihohteet sekä kaikki muodot särkevä iva vievät harhaan hyvän yrityksen.

* * *

Kunnioitettavampi on se koe, johon Pakkala näiden näytelmiensä jälkeen ryhtyi: romaani *Pieni elämäntarina* (1902).

Se on hänen teoksistaan kaikkein vähimmän sitä, mistä lähtien hän on korkeimpansa saavuttanut: laatukuvataidetta. Se ei ole enää epiikkaa, se on sielundraama romaanimuodossa.

Myös elämänpiiriltään '*Pieni elämäntarina*' on poikkeus Pakkalan tuotannossa: sen kohtalot eletään etupäässä säätyläiskodeissa, sekä kaupungissa että maalla. Mutta sen harvinaisuus suomalaisena romaanina on siinä, ettei se sisällä sanottavasti miljöön kuvailua. Kaikki huomio ja sielullinen jännitys on tiukasti keskitetty vain sisäisiin johtoiheisiin, ympäristö ja monet ihmistyypitkin tulevat mukaan vain heijastuksina ja viittauksina. Eikä siitä seikasta sellaisenaan ole sanottavaa muuta kuin hyvää. '*Pieni elämäntarina*' on lajiaan kirjallisuutemme rohkeimpia romaaniyrityksiä.

Esteri Kalmin tarina on jo '*Elsassa*' ituna: kummassakin romaanissa nuori nainen taistelee uskollisesti ensimmäisen rakkautensa puolesta, ja kun se joutuu häpeään, sortuu, vaikka kiintymys toi-

seen, sisäisesti arvokkaampaan mieheen lupaa uutta elämää.

Lapsuus on Esterille ratkaiseva: se hänessä kehittää tuon uskollisuuden ja kiinteän rakkaudenkaipuun, joka useimmiten viittaa yksinäiseen ja rakkaudettomaan lapsuuteen. Hän on varhain vanha ja myöhään lapsi. Hän kärsii sanattomasti siitä, että äitipuoli on vallannut häneltä isän. Hän viettää melkein mysteerion tapaisella pyhyydellä äitivainajansa muistoa (kts. esim. ss. 21-5), ja äitinsä uskotuun Juho-renkiin hän kiintyy niin läheisesti, että se kiintymys tulee yhdeksi hänen kohtalonsa ydinhermoja. Neidoksi vartuttuaan hän tulee maalta kaupunkiin erään tädin hoiviin, rakastuu konsuli Holman poikaan Lauriin — todellisesta eroottisesta tunteestako kaunista nuorukaista kohtaan (s. 42), vai jonkunlaisesta säälistä häneen (s. 66,69) ja samalla lapsenomaisesta kiintymyksestä äidilliseen konsulinna Holmaan (s. 119 y. m.)?. Tätä kysymystä romaani ei vakuuttavasti ratkaise, nämä eri mahdollisuudet tuntuvat kaikki otaksuttavilta, kun ajattelee Pakkalan tyypillisiä naisluonteita. Lauri Holmassa ei ole nähtävänä sitä yksilöllisyyttä, josta Esterin luontoisen, tiiviin ja vaistoiltaan herkän individin arvaisi jäävän iäkseen riippumaan. — Esterin liitosta Holman kanssa ei tule mitään: myrkyllinen maailma, kielaat tädit, alhaiset kosiskelijat tunkeutuvat väliin juoruineen (siinä kohden tulevat m. m. Juho-rengin suhteet tärkeiksi); ja Holma on liian heikko voittoaakseen 'yleisen mielipiteen' painostuksen. Eron

jälkeen Esteri elää oikean myrsky- ja kiihkokautensa, mutta hän on turhassa, suorastaanpa hysteerisessä näyttelijätär-osassaan kerrassaan menettää meidän myötätuntomme, niin oudolta hän siinä vaikuttaa. Palattuaan jälleen maalle hän lähentyy vihdoin lapsuusystävänsä, ent. ylioppilasta Rautiaista; luulisi tästä pitäin Esterin tulevaisuuden selkenevän, luulisi, että hän juuri Rautiaisen, toisen poikkeusyksilön kanssa, jolla sitäpaitsi tuntuu häneen olevan alkuperäisempiä oikeuksia kuin jollakin Lauri Holmalla, löytäisi täydellisen sovituksen. Mutta kirjailija päättää toisin hänen tarinansa. Esteri tulee kyllä — eikä nähtävästi vasten sydäntään — Rautiaisen vaimoksi; mutta hänen synnytettyään ensimmäisen lapsensa hänet tapaa kuolemansairaus, — sillä hän lukee lapsensa silmistä oman menneisyytensä; ja hän kuolee yhdessä lapsensa kanssa, houriin yhä Lauri Holmasta.

Kertomuksen asiallisessa kulussa tuntuu olevan joku aukko, jonka yli lukija ei voi siirtää kaikkia sielullisia vaistojaan. Mikä on se kohtalokas menneisyyden merkki, joka tekee tyhjäksi Esterin toivon uudesta elämästä? Esterin suhteet Holmaan, Alfred Levoniin, — joka herrasmies näyttää s. 287—9 asettavan odottamatta ikäänkuin väärän vekselin Esterin lunastettavaksi — ynnä muihin tuntuvat siksi viattomilta, joskin hermoja kuluttavilta, ettei uskoisi niiden seurausten ulottuvan kauaskaan. Eikä arvaisi Rautiaisen lopultakaan jäävän vain Esterin hätävaraksi. — Kirjailijan arvo-

kas pyrkimys ilmaista sankarittarensa kulloistakin tilaa ja elämänsuhteita vain muuntelevalla sielullisella sävyllä, välttämällä kouraantuntuvia 'asioita,' ei ole johtanut häntä voittoon. Se salatun sielunelämän rikkaus, mikä 'Pieneen elämäntarinaa' on koottu, ei pääse täyteen tehoonsa näin aforistisessa muodossa.

Romaanin alkupuoli on verrattain selväpiirteinen, varsinkin I luku. Mutta VI:teen lukuun takertuu; siinä kovin laajasti esitetty Laura Sorvon romantiikka, jossa kyllä on aavistuttavia vertauskohtia Esterin tarinaan, jää kovin kysymyksenalaiseksi, varsinkin tarpeellisuudeltaan. Ja siitä pitäin teoksen rakennelma uppoaa tulvehtivain mielihohteiden ja psykologisten pikkupiirteiden alle. — Henkilöihin niinkään kirjailijalla on tavallisesti alussa hyvät otteet. Mutta sitten hän siirtyy toiseen tyyliin, joka riitelee oudosti henkilöstä siihen saakka saatua kuvaa vastaan. Niin käy Esterin luonnehahmoittelun. Toiselta puolen hänen pingoitettu hermoelämänsä, varsinkin XII:sta luvusta lähtien, ja toiselta taas liian enkelikauniit kirjeet ja kohtaloesadut (39, 69, 195) tuntuvat kuin toisesta temperamentista, vähemmän raittiista, häneen siirretyiltä. Hänen isänsä, forstmestari, vaikuttaa toisinaan aivan yllättävän itsevaltaiselta, vaikka hän paikoin tuntuu todella heltyvän tyttöään kohtaan. Päinvastoin taas täti Smarin ensin kuvataan sangen humoristisesti nuuskivaksi vanhaksipiiaksi, loubikäärmeeksi, joka 'tuli Esterin kamariin aina kuin avaimen reijästä ja

kulki kuulumattomasti kuin vierivä samettipakka, että usein ei tiennytkään ennenkuin näki suuret silmälasit olkapäällään', mutta joka sitten muuttuu ylen kiltiksi ja kultasydämiseksi äidinsijaiseksi. Samaa, jonkinlaista koneellisuutta on Juhon — enimmänsä kuitenkin piika Miinan — hahmossa, monista älykäistä piirteistä huolimatta. — Tätä romaania hallitsevan impressionistisen luonnekuvauksen paras saavutus on nähdäkseni Esterin äidin kuva, joka syntyy parilla lauseella Juhon kertomana (s. 33): '— — vainaja oli tullut sisään, katseeltaan lempeä ja kaunis kuin enkeli. Oli tervehtinyt Juhoa kättä ojentaen ja kysynyt nimeä. Kun Juho oli änkyttänyt, niin oli hän katsonut hyvin läheltä ja sanonut: Ystäväni, katso minuun ja sano rauhallisesti. Ja aivan puhtaasti oli silloin tullut suusta: Juho Anttonen.'

Kuten 'Kauppaneuvoksen härässä,' niin 'Pienessä elämäntarinassakin' usein näennäisesti viatomain lauseitten alla kulkee kirpeän ivan väre; senkin eduksi olisi toivonut teoksen vertauskuvalisuuden ja sielullisen rikkauden tulevan seestyneemmin käytäntöön. Nyt on näissä kummassakin teoksessa tahti ylen kiihtynyt; ne muuttuvat paikoin äylliseksi ilotulitukseksi. Jos sekä komedia että tragedia olisi luotu samalla mielen tasapainoisuudella, samalla selkeentyneellä näkemyksellä kuin Vaaran-kuvaukset, niin niillä olisi kunniakas erikoisasema uudemmassa kirjallisuudessamme; niiden yksilöllinen psykologia ansaitsisi sen.

IV

Jos tyylillä tarkoitetaan taiteessa jotakin itse-
näistä ainesta, jota taiteilija voi kehitellä erillään
muista taiteensa alkutekijöistä, niin Teuvo Pakka-
laa ei voi sanoa tyylitaiteilijaksi. Hänen teoksensa
puhkeevat sisästäpäin valmiiseen muotoonsa, silloin
kun hänellä on persoonalliset edellytykset niiden
luomiseen. Muotokyky hänellä on hengen selkeyttä,
ei ennakollista teknillistä valmiutta. Ja hänen 'tyy-
linsä' on syntynyt silloin, kun hänen näkemyksensä
aiheestaan on sisäisesti varmistunut. Senjälkeen
hän ei enää voi valita tyylikeinojaan. Aihe, henkilö-
malli itse hänellä valitsee ja luo sen tyylin, — sen
sävelen, sen tempon ja ne kuvat, — jossa tahtoo
ilmetä.

Siten tyyli on asian ja luonteen ilmehikkyyttä.
Kun tunnemme pääpiirteissään hänen elämän-
kuvansa ja henkilönsä, niin tajuaamme jo hänen tai-
teellisen ilmaisutapansakin. Mutta taas muutamat
viittaukset hänen tyylillisiin ilmeihinsä tekevät meille
läheisemmin tutuksi hänen koko taiteensa laadun.

Pakkala kirjoittaa korvakuulolta ja draamalli-
sempaa puhekieltä kuin Minna Canthia lukuunot-

tamatta kukaan 80- ja 90-luvuilla. Kehityksensä alkutaipaleella varsinkin hän osoittaa samaa nuorekasta intoa kielen ilmaisukeinojen esiintuomiseen niiden itsensä takia kuin yleensä koko tuo aika osoitti. Ei tarvitse olla paljon asiaa sanottavana, ennenkuin jo sanainen arkku aukeaa ja pieni asia kannetaan esiin sananparsien, kuvaavain verbien, vertausten saatossa. Sukkeluudet ja sananlaskut ovat 'Lapsuuden muistojen' ydinmehuna. Nehän eivät vielä tee tyyliä edellä esitetyssä mielessä, eivät ennenkuin sulavat teoksen asialliseen sisältöön, kuten Vaaran-kuvauksissa on tapahtunut. Viime-mainituissa vasta voikin todella puhua Pakkalan valmiista tyylistä. Se on sekä asiallista että eleerikasta. Varsinkin kuvaavat verbit ja vertaukset jakaantuvat varmemmalla tahdilla yli esityksen. — Onhan hauska tuommoinen pieni kuvaus kuin seuraava lause 'Oulua soutamassa'-kirjasta: 'Ovi aukeni ja pirttiin täpösteli etukynnessä Musti, sen jälessä vääntäysi Erkki, ja viimeisenä tulla vikelti iloinen ja pieni tytön tynkä.' Mutta tehokkaampaa palvelusta rikkaat kielikuvat ja vertaukset tekevät vaaralais-teoksissa, joissa intensiiviset aiheet vaativat intensiivisempiä ilmaisukeinojakin. Siellä tyyli ei ole enää huomioitten kirjaan-merkintää, vaan — tosin yhäkin yksityiskohtia rakastavaa — kertomista; ei kielen luonnehtimista, vaan ihmisen ja inhimillisen miljöön. Sekä ihminen että ympäristö avautuu muutamista lauseista kuvauksessa s. 17 'Vaaralla', missä Nikkilän emäntä palaa kaupungilta kat-

keroittavalta lainanhakuretkeltään: 'Hän astua pylkkäsi kiivaasti, etunojassa, kengät kiviin kopisi ja suu supatti myötäänsä. — Mutta suuttumuksen puuska meni pian ohitse ja mielen valtasi karvaus, joka tahtoi purkautua itkuksi. — Karvas mielensä lieventyi sekini, kun hän pääsi keskikaupungilta, kuumia katuja kompurehtamasta, Vaaralle, jossa oli sileät katuvieret ja viheriä nurmikko siellä täällä, ja jossa lapsia leikki kaduilla ja kartanoilla ja kuului iloisia ääniä. Ja tuulen henkikin sopi täällä käymään, että oli vilpoisempi'. Huomaa, miten ulkonaiset kuvat säestävät ihmisen mielentiloja tai paremminkin sulautuvat niiksi, — kuten yleensä Pakkalalla, jolla esim. luonnonkuvat ovat joko vertauksia tai mielialoja. — Ja tuntee ihmismielen liikunnot noissa lauseissa kuin hengityksenä, ensin kiivaampana, sitten laantuvana. — Tai toinen esimerkki, Vimparin vaimon repliikki herrasväille (s. 137): '— — Tuommoinen liuta lapsia, jotka kärhäävät ja paahtavat alinomaa ympärillä, nyhtävät ja polttavat, että olen kuin viholaispensaassa. En suinkaan joutaisi välistä päätäni sammuttamaan.' Vaimopolo ei suinkaan ilokseen avaa suutaan näihin sanoihin, mutta me kirjan lukijat iloitsimme siitä, että köyhänkin osa voidaan lausua näin rikkain kuvin ja vertauksin. — Tai Mylly-Pekan hahmo, kun hän on nolannut toisen poikien sankarin, Paljas-Pekan, viskaamalla hänet mereen ('Pieniä ihmisiä' s. 100-1): 'Hän näytti heistä nyt niin suurelta, jättiläiseltä, joka koko

tämän heidän laumansa olisi voinut puhaltamalla puhaltaa mereen kuin höyhentukon. — Päästyään joukkoon, Paljas-Pekka asettui seisomaan poikain eteen veden norosinaan juostessa paidan helmasta ja sillä äänellä kuin olisi kehunut omaa urotyötään hän huusi: ”Näittekö te pojat, miten hän minut viskasi?” — Nyökäytettiin päätä. Paljas-Pekka kohotti oikean kätensä kuin valan vannoakseen ja sanoi: „Pojat! Tuo Mylly-Pekka on jumala!” — Tuollaisella humoristisellä eleellä Pakkala usein kohoittaa monumentaaliseksi jonkun pienen henkilöahmon tai kohtauksen.

Kuinka elävän käsityksen luokaan taas Latun Liisasta sellainen tulvehtiva kuvakieli kuin hänen lauseissaan 'Vaaran' V:nnen luvun alussa; tai Tepon arviointi, joka 'kiitti hänet kupliksi veden päälle,' vaikka torumiseenkin oli syytä; tai Viion lesken kuvaava ihmettely hänestä, että 'mikähän tuulenajama tämä on', ja myhäilevä mainesana: 'niin on kuin olisi äitinsä hänet suustaan sylkenyt'; tai hänen oma surkuttelunsa itsestään, että hän on 'niinkuin kesken ristiltä siepattu'. — Se, että missä joku Latun Liisa tai muu aktiivinen, monisärmäinen luonne liikhtaakin, siinä alkaa sanonta lainehtia ja syttyy useimmiten humoristiseen välkkeeseen, se todistaa jälleen sitä, että aihe, henkilötyyppi itse luo Pakkalalla oman tyyliinsä, eikä kirjailijan tarvitse muuta kuin antaa hänen elää sanoissaan ja liikkeissään.

Ja sen vapauden Pakkala tietää antaa ihmisilleen. — Sitä hän on tarkoittanut epäilemättä Esteri

Kalminkin 'pienessä elämäntarinassa.' Siinä on siirtynyt päähenkilöiden keralla korkeampaan äänilajiin ja kiihkeämpään, älyllisemmin hallittuun mielikuva-
piiriin. Tuollaiset kuvat kuin nti Smarinista s. 52: 'Häntä hävetti ajatellessaan, että hän oli pyörinyt Esterin edessä kuin kananpojan hautonut hanhi, joka parastaan koettaa saadakseen sen veteen houkutelluksi', ja 'hänellä oli tähän asti ollut pykälät niin itselleen kuin muille selvillä kuin kymmenen sormea; nyt hän ne kymmenen sormea liitti ristiin ja suuntasi kirkastetut silmälasit kattoon, tunnustaen mitättömyytensä', ne todistavat kirjailijan voitonmahdollisuuksia tälläkin psykologisella alalla; ne tarjoavat näytteen varsinkin hänen ivallisesta mielikuvituksestaan. Mutta ennenkaikkea juuri pingoittunut iva taittaa jänteensä tässä romaanissa ja tekee sen niin sisäisesti levottomaksi. Kuten jo viitattu, se putoilee tyyliltään ja sen mukana ihmiskuvauksessaan monin paikoin korkealta näkemyksen asteelta paljon alemmalle tasolle. Se on liian sisäänpäin kään-
tynyt, liian aineeton, — niin aineeton, että täyte-
läisestä lauseesta on usein jälellä vain ruoti.

— Luonnosta niinkuin ihmisestäkin Pakkala näkee vain sen, mikä jotenkin liikauttaa hänen mieltään. Siten luontokin siirtyy hänen ja hänen henkilöittensä sieluun, kuulaaksi heijastukseksi sen tiloista. Sellainen heijastus on luonnonkuva silloinkin, kun se näyttää syntyneen itsestään, ihmisen ulkopuolelta, — kuten 'Elsan' V:ssä luvussa, Tuiran katsellessa merimaisemaa. Ja sellainen heijastus

on sisimmässään jokaisella, aikaihmisillä kuten lapsillakin, Nikkilän emännällä ja Vimparilla kuten Elsalla; ja se heijastelee joko onnellisena tai alakuloisena tai uhkaavana heidän omia elinpäiviään, tai kohoittaa rikkaat kuvat vertauksina ilmaisemaan heidän sydämensä ajatuksia.

Pakkalan ihmiskuvaus tyylinä olisi hedelmällinen tutkimusaihe, sillä se johtaa aina välittömästi siihen, mikä hänelle on oleellisinta: ihmisen kuvaan.

Ja hänen kypsimpiä saavutuksiaan lukuunottamatta on meidän kirjallisuutemme valioteoksissa vain muutamia, joissa juuri ihmisen luonnekuva saadaan niin vähäisin piirroksin irtautumaan taustasta niin selkeänä. Pakkalan sielullisessa katseessa ei ole vain terävyyttä, vaan myös synteesiä. Onhan hänen varma voittoalueensa ihmiskuvauksessa kyllä ollut hyvinkin rajoitettu; mutta hän on tehnyt siltä rohkeita liikuntoja — ja ilmeisesti meidän oloissamme hyvin huomattavilla edellytyksillä — sellaisiin aihepiireihin, joissa suomenkielisellä kirjallisuudella ei ole muutaakaan sen pysyvämpiä saavutuksia. Ja hänen voittonsa, myötäelämyksen, älyn ja huumorin lahjoilla saavutetut, kuuluvat juuri alueen rajoituksen takia kirjallisuutemme kestävimpiin.

Hänen keskeisin tuotantonsa muodostaa oman pienoismaailmansa, josta aukenee paljonkin näköaloja laajempiin yhteyksiin. Sillä on oma hartaan-

kuulas sävynsä, ja turhaan sille etsii vastinetta kirjallisesta taiteestamme; sitä ei etupäässä eristä muusta siinä kuvastuva paikallisuus ja maantieteellinen ilmapiiri, vaan Pakkalan yksilöllinen runoilijaluonne sekä henkinen ilmanala. — Meillä on Maiju Lassila niitä ainoita, jotka ovat yrittelleet esim. lapsityyppien luomista (kuten kirjassa 'Pojat asialla'). Kumpaisenkin, sekä Pakkalan että Lassilan henkilöt elävät omassa maailmassaan, joka on täynnä kuvia ja kangastusnäkyjä. Mutta Pakkala ei koskaan teennäisesti johtele pikku ihmisiä, kuten toinen; psykologinen totuus on hänen puolellaan, näkemysten kantavuudesta puhumattakaan. — Ja mitä Pakkalan muuhun epiikkaan tulee, niin siinäkin hän on yksin, sillä kukaan toinen kirjailijamme ei ole sellaisesta vapaan runouden näkökulmasta tuonut kaupunkiyhteiskuntaa taiteen piiriin.

Pari hänen teoksistaan — 'Kauppaneuvoksen härkä' ja 'Pieni elämäntarina' — herättää lukijassa lukuisia mielle yhtymiä sekä itään että länteen päin; niissä on jotain, joka on yhteistä suurelle osalle uudempaa eurooppalaista kirjallisuutta. Mutta lie nee työlästä näyttää toteen, mitä aineksia niihin on imeytynyt ajan virtauksista; ja kun ne eivät ole yhtä keskeisesti tähänastista Pakkalaa edustavia kuin hänen Vaaran-kuvauksensa, niin en näe tarkoituksenmukaiseksi puuttua tuohon kysymykseen. Ja minkäverran hänen tuotantoonsa liekin sulautunut ulkonaisia vaikutelmia: sisin on aina hänen omaansa, se syvä elämäntunto, joka ottaa mielemme

valtaansa ja vakuuttaa, että kirjallisten suuntien palveleminen on hänelle turhin turhuus.

Noissa kahdessa äskenmainitussa teoksessa olemme muuten nähneet tuhoisimpana toisen Pakkalan taiteen vaaroista: ivan paisutuksen suhdattomiin. Toinen heikkous uhkaa taas Vaaran-romaanissa — etenkin 'Elsassa' — väljähyttää monia lukuja: liiallinen, voipa sanoa naisellinen viihtymys tunteellisissa kuvitteluissa. Niin on Pakkalallakin sekä Skyllansa että Karybdiinsä. Mutta tietoisimman luomisensa hetkinä hän on luonut raitishenkistä runoutta, missä sydän lyö sulana ja seestynyt taiteellinen katse hallitsee kokonaisuutta. Ja meidän on lupa jättää liioin surkuttelematta sitä, ettei hän ole kaikessa onnistunut pyrintönsä mukaan, ja kaksinkertaisesti viehättyä hänen kuitenkin harvinaisten taidelahjojensa voitoista.

HINTA 1:75.